

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 929Hočevar J.
930.85(497.4Radovljica)
930.85(497.4Krško)

Prejeto: 30. 4. 2014

Tita Porenta

mag. zgodovine, prof. zgodovine in univ. dipl. etnologinja, muzejska svetovalka, Muzeji radovljiške občine – Mestni muzej Radovljica,
Linhartov trg 1, SI-4240 Radovljica
E-pošta: mestnimuzej@siol.net

Alenka Černelič Krošelj

prof. umetnostne zgodovine in univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, višja kustosinja, Kulturni dom Krško,
enote Mestni muzej Krško, Galerija Krško in Grad Rajhenburg, Valvasorjevo nabrežje 4, SI-8270 Krško
E-pošta: alenka.cernelic.kroselj@mestnimuzejkrsko.si

»Po moji smrti se bo videlo, da sem dobro gospodinjala ...«

Zapuščina Josipine Hočevar, roj. Mulej, (1824–1911) v Radovljici in Krškem

IZVLEČEK

V prispevku avtorici predstavljata življenjsko pot, delo in zapuščino Josipine Hočevar, izjemne Slovenke druge polovice 19. stoletja, ki je v javnosti poznana kot izredna gospodarstvenica, strateška mecenka in tankočutna dobrotnica. Te svoje značajске poteze je izkazovala že kot mladenka, v zakonu s prav tako podjetnim Martinom Hočevarjem in po njegovi smrti pa jih je na podlagi poročne pogodbe in moževe oporoke udejanila na številnih območjih in področjih. Omogočala je gradnjo novih stavb in delovanje številnih ustanov, predvsem šolskih in cerkvenih. Zato je prejela številne častne nazive in tri odličja, njena dediščina pa je še danes prisotna zlasti v rodni Radovljici in Krškem, kjer je preživela večino svojega življenja. Prispevek zaokrožuje predstavitev (so)delovanja radovljiškega in krškega mestnega muzeja v skupnih programih, ki so bili izvedeni v spomin na to plemenito damo.

KLJUČNE BESEDE

Josipina Hočevar, Radovljica, Krško, mecenstvo, dobrotništvo, študentski skladi

ABSTRACT

»AFTER I DIE PEOPLE WILL SEE THAT I WAS A GOOD HOUSEKEEPER...«

THE LEGACY OF JOSIPINA HOČEVAR, NÉE MULEJ, (1824–1911) IN RADOVLJICA AND KRŠKO

In the article at hand, the authoresses aim to present the life, work and legacy of Josipina Hočevar, an extraordinary Slovenian woman of the second half of the 19th century, known to the public as an outstanding economist, strategic patroness and sensitive benefactor. She already exhibited her traits of character as a young woman and in her marriage to the likewise entrepreneurial Martin Hočevar, while after his death she enacted them in numerous fields and areas on the basis of their marital agreement and her husband's will. She enabled the construction of new buildings and the operations of many institutions, especially educational and ecclesiastical. For that, she received many honourable titles and three orders of merit, and her legacy is, still today, present especially in her native Radovljica as well as Krško, where she spent most of her life. The paper completes the presentation of (co)operation of the Radovljica and Krško city museums in joint programmes which have been implemented in the memory of this noble lady.

KEY WORDS

Josipina Hočevar, Radovljica, Krško, patronage, charity, scholarship funds

Uvod

V letu 2014 mineva 190 let od rojstva Josipine Hočevar, rojene Mulej. Tej obletnici je posvečen pričujoči članek, v katerem je strnjeno nekaj podrobnosti iz življenja izjemne gospodarstvenice, mecenke in dobrotnice, kakor so jih odkrivali in spoznavali v procesu raziskovanja virov in oživljali v javnih programih radovljiškega in krškega mestnega muzeja v zadnjih desetih letih.

Josipina Hočevar, roj. Mulej, (1824, Radovljica–1911, Krško) je bila ženska 19. stoletja, ki je s svojim delom in družbenim pogledom zaznamovala številna področja in območja. Rodila se je v Radovljici, mladost je preživela v Stražišču pri Kranju, leta 1842 pa se je komaj 18-letna poročila s podjetnikom Martinom Hočevarjem (1810, Velike Lašče–1886, Krško), s katerim sta si ustvarila dom v Krškem. Skupaj sta zgradila trdno gospodarstvo, kar jima je omogočilo, da sta kmalu po letu 1860 postala tudi dobrotnika in mecena. Po moževi smrti leta 1886 je Josipina nadaljevala njuno skupno delo in podedovanje premoženje še oplemenitila. Vlagala ga je v gradnjo novih stavb in delovanje številnih ustanov, predvsem šolskih in cerkvenih, za kar je prejela številne častne nazive in tri odličja: Zlati križec za zasluge s krono, odlikovanje cesarja in ogrskega kralja Franca Jožefa iz leta 1890, za donacije Cerkvi papežev pro Ecclesia et Pontifice, ki ga je prejela po letu 1891, in Elizabetin red III. stopnje, ki ga prejela 19. avgusta 1898 v navzočnosti dr. Ivana Tavčarja. Leta 1911 je tudi sama zapustila obsežno oporoko, v kateri je zelo natančno opredelila svoje dediče ter namembnost in upravitelje številnih volil.

Prav ta oporoka je vzbujala pozornost in zanimanje Krčanov že od vsega začetka njenega razkritja v *Dolenjskih novicah* leta 1911, od leta 2004 pa predstavlja izhodišče za raziskovanje in promocijo življenja in dela Josipine Hočevar, ki se je začelo prav tako na pobudo Krčanov. V tem času je Občina Krško intenzivno pripravljala projekt Celostne prenove Valvasorjevega kompleksa¹ in ga uspešno prijaviti na dva razpisa. Hkrati z gradbeno obnovo kompleksa so pod okriljem takratnega Valvasorjevega raziskovalnega centra Krško nastajale tudi vsebine, ki so bile

nadgrajene tudi v sklopu projekta *Bogastvo podeželja v skupni turistični ponudbi*, z akronimom *Pot medicarstva in lectarstva med Krškim in Zagrebom* iz naslova *Programa čezmejnega sodelovanja OP IPA: Slovenija–Hrvaška 2007–2013*.² Ker se ponavadi raziskovanje lokalne zgodovine oziroma preteklosti začne s poznavanjem pomembnih domačih osebnosti in šolstva, so tudi v Krškem začeli graditi lokalno zgodbo na šolstvu in razvoju le-tega v mestu Krško. Tu je deloval Ivan Lapajne (1849, Vojsko–1931, Krško),³ eden najpomembnejših slovenskih učiteljev 19. stoletja in prvi, ki je v svoji knjigi *Krško in Krčani* leta 1894⁴ objavil tudi biografijo Josipine Hočevar. Na podlagi tega sta bila najprej pripravljena in izvedena dva projekta *Šolstvo v Krškem: vloga Josipine in Martina Hočevarja ter Ivana Lapajneteta v razvoju šolstva in mesta* ter *Gospodarstvo in mesto Krško od konca 19. stoletja do leta 1940*. Finančno sta ju podprla Ministrstvo za kulturo RS in Občina Krško, strokovno pa Slovenski šolski muzej in Zgodovinski arhiv Celje. Raziskovalni rezultati so razkrili in odkrili raznovrstno delovanje Josipine Hočevar, objavljeni so bili tudi v dveh publikacijah.⁵ Alenka Černelič Krošelj je že med raziskovanjem navezala stike tudi z Radovljico. V prvi fazi je sodelovala s prevajalko, režiserko, igralko in publicistko Alenko Bole Vrabcem, po letu 2008, ko je v Radovljici začel delovati Mestni muzej, pa tudi s pristojno kustosinjo.

Stoletnica smrti častne meščanke Radovljice in Krškega leta 2011 je povezala Mestni muzej Radovljica⁶ in Mestni muzej Krško.⁷ Na dveh kolokvijih je

² Projekt je bil izveden med letoma 2009 in 2012. Partnerji projekta pa so bili Regionalna agencija Posavje, Občina Krško, Regionalna agencija Zagrebske županije in Zagrebska županija. Pridobljena sredstva za postavitve zbirk o Valvasorjevem življenju, o življenju mesta v 18. stoletju in o medicarstvu in lectarstvu ter za druge aktivnosti omogočajo tudi brezplačen vstop v Mestni muzej Krško v času trajanja projekta do leta 2012 in še nadaljnjih pet let.

³ Več o Lapajnetu in knjigi gl. Brenčič, *Ivan Lapajne*.

⁴ Leta 2004 in 2013 so v Zavodu Neviodunum poskrbeli za izdajo faksimila. Knjiga je med Krčani še vedno priljubljeno branje ter tudi vir za poznavanje dediščine in življenja mesta.

⁵ Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*; Černelič Krošelj, *Iz zapuščine*.

⁶ *Mestni muzej Radovljica* deluje kot enota *Muzejev radovljiške občine* s sedežem v Radovljici. Njegovo poslanstvo je zbiranje, dokumentiranje, ohranjanje, proučevanje in posredovanje premične dediščine ljudi, ki so živeli in živijo na območju levega brega Save v današnji občini Radovljica. V Radovljiški graščini je od leta 2007 na ogled stalna razstava, posvečena Antonu Tomažu Linhartu, stara Radovljica pa je razglašena za arhitekturni in zgodovinski spomenik ter predstavlja posebno doživetje kulturne dediščine *in-situ*.

⁷ *Mestni muzej Krško* od leta 2010 deluje v okviru Kulturnega doma Krško. Vsebinska naravnost stalnih in občasnih razstav muzeja je vezana na kulturno dediščino neposrednega okolja mesta Krško in njegovih prebivalcev. V obnovljenem Valvasorjevem kompleksu so na ogled stalne razstave o kiparju in medaljerju Vladimirju Štovičku, meščanki Josipini Hočevar, polihistorju J. V. Valvasorju, dolgem razsvetljenskem 18. stoletju, o medicarstvu in lectarstvu na čezmejnem območju, o učitelju in ravnatelju Ivanu Lapajnetu, od leta 2013 je del muzeja tudi muzejski del obnovljene Mencingerjeve hiše

¹ Valvasorjev kompleks v Krškem je skupek treh hiš (Valvasorjeve, Jarnovičeve in Kaplanove) na vhodu ali pa izhodu iz starega mesta Krško in velja za enega izmed največkrat omenjenih spomenikov kulturne dediščine v Občini Krško. Skupaj z okolico (urbanistični kompleks Valvasorjeve hiše, župnijska cerkev sv. Janeza Evangelista in kapela sv. Duha) je proglašen za kulturni in zgodovinski spomenik (Ur. l. RS, 61/93). Lastnica kompleksa je Občina Krško. S pomočjo sofinanciranja iz Evropskega sklada za regionalni razvoj v okviru Operativnega programa krepitve regionalnih razvojnih potencialov za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete »Razvoj regij«, Ministrstva za kulturo Republike Slovenije in sredstev Občine Krško je bil v letih od 2008 do 2010 obnovljen in predan namenu. V njem od 30. marca 2010 v okviru Kulturnega doma Krško deluje Mestni muzej Krško.

osem avtoric povzelo nova raziskovalna spoznanja o Hočevarjevi, ki so jih v okviru *Josipininega leta* (med 7. oktobrom 2010 in 7. oktobrom 2011) v sodelovanju z drugimi lokalnimi kulturnimi inštitucijami iz obeh občin obeležili s številnimi prireditvami in novo stalno razstavo v Mestnem muzeju Krško. Leta 2011 sta avtorici dediščino Josipine Hočevar predstavili na slovenski medinstitucionalni razstavi *Slovenke v dobi moderne* v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije,⁸ 2012 pa uredili še zbornik *Josipina Hočevar – Radovljčanka v Krškem*,⁹ v katerem so navedeni tudi številni odmevi v medijih. *Josipinino leto* je umestilo delovanje Josipine Hočevar v slovenski prostor in omogočilo prepoznavnost njenega delovanja in dediščine širši slovenski javnosti.

Rodbina Mulej in Josipinina mladost

Zgodba o življenju Josipine Hočevar se začne v Bodeščah pri Bledu, od koder izhajajo njeni predniki po očetovi strani. Rodbini Mulej v Bodeščah lahko sledimo od konca 17. stoletja dalje, od tega obdobja so namreč ohranjene cerkvene matične knjige, ki so bile glavni vir za preučevanje rodbine in jih večinoma hranijo v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Najstarejša matična knjiga Župnije Bled je rojstna knjiga za čas od leta 1670 do leta 1682, prva mrliška knjiga obsega čas med letoma 1701 in 1730, najstarejša ohranjena poročna knjiga pa šele za čas med letoma 1736 in 1773.¹⁰

Raziskani rodovnik rodbine Mulejevih je precej obsežen. Poleg prednikov Josipininega očeta Matije Muleja iz Bodešč obsega tudi družinske člane iz obeh njegovih zakonov, in sicer s Heleno Rehberger in Marijo Globočnik ter njihove potomce. Družini Josipininega očeta Matije sta bili namreč precej številčni, poleg tega pa nam rodovnik pomaga razumeti tudi pomen Josipinine oporoke oz. oseb, ki so dedovale po svoji premožni sorodnici. Rodovnik je kot priloga objavljen v zborniku *Josipina Hočevar, Radovljčanka v Krškem* in pomeni dragocen pripomoček pri interpretaciji podatkov, ki jih je zbrala Nadja Gartner Lenac.

Začetnik Mulejeve rodbine v Bodeščah je bil Josipinin prapraded Jakob Mulej (ok. 1664–1756, Bodešče). Družino je preživeljal s kmetijo. Žena Marina, katere priimek v maticah še ni znan, mu je rodila devet otrok. Da je imel Jakob Mulej v vasi poseben položaj, lahko sklepamo po tem, da so bile nekaterim njegovim otrokom izbrane krstne botre iz vrst

(Renesančni portreti, Mencingerjeva soba in Sušilnica sadja). Leta 2012 je bil obnovljen tudi grad Rajhenburg, spomenik državnega pomena, in deluje prav tako kot enota Kulturnega doma Krško.

⁸ *Slovenke v dobi moderne*, str. 46–53.

⁹ *Josipina Hočevar – Radovljčanka v Krškem*.

¹⁰ Gartner Lenac, *Rodbina Mulej*, str. 37.

Portret Josipine Hočevar.

Neznani avtor, po letu 1898, olje na platno, dim. 68 x 55 cm, brez podpisa. Hrani Galerija Šivčeva hiša (inv. št. 57) (foto: Miran Kambič, 2011).

plemstva.¹¹ V mrliški knjigi je pri vpisu njegove smrti tudi prvič omenjeno hišno ime *Sodar*,¹² ki se je ohranilo več generacij. Družina Jakoba Muleja je bila v začetku 18. stoletja edina družina s tem priimkom v Bodeščah, priimek Mulej se je istočasno pojavljal le še na Bledu, šele kasneje se je razširil po drugih naseljih blejske župnije. Potomci sina Jurija še danes živijo v Bodeščah.

Hišo in posest je kot najstarejši sin nasledil Josipinin praded Lovrenc Mulej (1700, Bodešče–1759, Bodešče). Z ženo Marjeto je imel šest potomcev. Po očetovi smrti in hišo, ki je leta 1770 ob uvedbi oštevilčenja dobila hišno številko 11, nasledil Josipinin ded Janez Mulej (1735, Bodešče–1801, Bodešče 11). Okoli leta 1761 se je neznan kje poročil z Jero Zupan, s katero sta imela enajst otrok, med njimi tudi Matija. Josipinin oče Matija Mulej (1778, Bodešče 11–1839, Radovljica, Predmesto 26) sprva ni bil namenjen za naslednika kmetije. Po končani gimnaziji v Celovcu je odšel študirat pravo v Gradec in ga uspešno končal. Delal je kot katedralni praktikant pri komorni zbornici v Celovcu, a je na prigravarjanje svojih staršev pustil uradniško službo in se vrnil domov. Ko je 20. julija 1801 za jetiko umrl njegov starejši brat Jožef Matija (roj. 1776), le tri tedne za njim pa še oče Janez, je bilo jasno, da bo posest

¹¹ Prav tam, str. 38.

¹² NŠALj, MMK župnije sv. Martina Bled 1731–1756.

Mulejeva domačija, ki danes nosi naslov Bodešče 12, v času Mulejevih pa je bila to hiša Bodešče št. 11, kjer se je reklo pr' Sodarju (foto: T. Porenta, 2012).

moral prevzeti on. Že takrat se je pričel ukvarjati s trgovino, svetoval pa je tudi v pravnih in gospodarskih zadevah.¹³

Matiji Muleju se je v dveh zakonih skupaj rodilo šestnajst otrok. Prvič se je poročil okoli leta 1803 neznanu kje s Heleno Rehberger (ok. 1784–1816, Bodešče 11), ki mu je rodila devet otrok, šest Josipininih polsester in tri polbrate: 1804 dvojčici Marijo in Jožefo, 1805 Janeza, 1806 Franca Ksaverja, 1808 Alojza, 1810 Marijo Ano, 1811 Elizabeto, 1814 Terezijo in 1816 še eno Jožefo.¹⁴ Kot trgovec in gostilničar je imel oče Matija stike z različnimi obrtniki in med njimi je izbral tudi može svojim prvim štirim hčeram. Vsako hčer je poročil v drugo mesto, zato nas tudi viri o usodi potomcev Matije Muleja iz prvega zakona vodijo v različne župnijske urade: Cerknica, Gornji Logatec, Postojna, Senožeče in Tržič, pa tudi v Gradec in Kranj. Najstarejšo hčer Marijo je 1827 v cerkvi sv. Petra v Radovljici vzel za ženo strojar Janez Valand (Walland) iz Škofje Loke. V slovenski javnosti je zlasti znan njen vnuk Ivan Zajc (1869, Ljubljana–1952, Ljubljana), ki ga je Marijina polsestra (prapolteta) Josipina Hočevar izšolala za kiparja in

mu v oporoki zapustila še 20.000 kron (K) gotovine.¹⁵ Kipar Ivan Zajec je med drugim tudi avtor Prešernovega spomenika v Ljubljani.

Hči Marija Ana se je 1831 poročila z blejskim mesarjem in krčmarjem Andrejem Verhuncem. Potomcem najstarejšega njunega sina Andreja je njena polsestra Josipina Hočevar v svoji oporoki zapustila 24.000 K gotovine.¹⁶

Elizabeta se je 1832 poročila z lektarjem Jernejem Ahačičem iz Tržiča, hčeri Tereziji pa je oče Matija izbral ženina v Kranju. Leta 1836 jo je vzel za ženo pivovar in gostilničar Matija Mayer.¹⁷

Sin Alojz (1808, Bodešče 11–1882, Vrhnika 177) je šel po očetovih stopinjah. Leta 1836 je končal študij prava v Gradcu. Po bogati uradniški karieri je bil nazadnje leta 1867 imenovan za okrajnega sodnika na Vrhniki, kjer se je tudi upokojil.¹⁸ Leta 1846 se je v Dolnjem Logatcu poročil z Leopoldino Frideriko Dolžan (Dollschein, 1819, Dolnji Logatec 2–1902, Vrhnika 22). Zakoncema Alojzu in Leopoldini Frideriki Mulej so se rodili vsaj štirje otro-

¹⁵ Prim: Gartner Lenac, Rodbina Mulej, str. 41; *Martin in Josipina Hočevar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 26.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Gartner Lenac, Rodbina Mulej, str. 41.

¹⁸ ARS, AS 817, Mulley-Dolschein-Obreza, rodbine, 1683–1913.

¹³ Gartner Lenac, Rodbina Mulej, str. 39.

¹⁴ Prav tam.

ci: Adolf, kasnejši poštar v Lučah, ki mu je Josipina v oporoki namenila 24.000 K, njegovim otrokom Alojzu Adolfu, Leopoldini Mariji, Mariji Ivani in Milanu Miroslavu v Dolnjem Logatcu pa vsakemu po 12.500 K,¹⁹ Leopoldina, ki je umrla v mladosti, Avgust Robert, ki je živel in umrl v Gradcu in mu je Josipina v oporoki namenila 60.000 K in vilo na Harrachgasse v Gradcu,²⁰ in na gradu v Senožečah rojeni Karl Ludvik (1858–1927, Vrhnika), kasneje sodnik v Postojni, okrajni sodnik na Vrhniki in svetovalec deželnega višjega sodišča na Vrhniki, kjer je pridobil naziv svetnik.²¹ Po smrti njegove poltete Josipine Hočevnar je bil imenovan za glavnega dediča in izvršitelja njene oporoke. Postal je solastnik graščine Mirna na Dolenjskem in pooblaščen zastopnik premogovnika Mirna, kar izhaja iz dediščine Josipine Hočevnar, lastnice obojega.²² Ti sorodniki so pokopani na pokopališčih v Dolnjem Logatcu in na Vrhniki. Napis na portalu poslopja, v katerem danes domuje Občina Vrhnika, priča o obstoju nekdanje t. i. »Mullejeve hiše«, last Alojza Mulleya, ki je bila leta 1946 nacionalizirana.²³

Prva Matijeva žena Helena, roj. Rehberger, je umrla za pljučnico 19. aprila 1816 v Bodeščah št. 11, stara 32 let.²⁴

Po šestih letih vdovstva se je Matija Mulej 10. februarja 1822 v cerkvi sv. Martina v Kranju poročil z Marijo Globočnik iz Stražišča (1801, Železniki 82–1864, Radovljica, Predmesto 26). Njuni poročni priči sta bila radovljiški trgovec Primož Hudovernik in Mihael Kozjek, okrajni sodnik v Selcah. Nevesta, ki je bila kar 23 let mlajša od njega, je bila hčerka trgovca z žimo Antona Globočnika in njegove žene Jožefe, roj. Bajželj. V času poroke je Matija Mulej živel še v Bodeščah št. 11, verjetno pa se je kmalu po poroki z družino preselil v Radovljico.²⁵

Radovljica je v začetku 19. stoletja spadala pod okrajno in krajevno gospostvo Radovljica. Zemljiški gosposdije so bili iz plemiške rodbine Thurn-Valsassina, ene najstarejših (še živečih) plemiških rodbin v Evropi. Sodstvo je izvajalo deželno sodišče v Ljubljani, krajevne delikte pa okrajna gosposka. Desetino sta pobirala gospostvo Radovljica (2/3) in proštija Radovljica (1/3).²⁶ V mestu je stala župnijska cerkev sv. Petra, na pokopališču na Gradišču so leta 1817 blagoslovili kapelo sv. Križa. V neposredni bližini

cerkve so delovale tudi župnija (proštija), kaplanija, mežnarija in šola, ki je delovala pod deželnoknežjim patronatom. Strehe meščanskih hiš in celo cerkve so bile na prelomu iz 18. v 19. stoletje še vedno prekrita s skodlami, z opečnato streho je bila prekrita samo graščina, ki so jo nekaj desetletij poprej lastniki odeli v baročno podobo. Graščinski park, ki se je razprostiral v neposredni bližini Mulejeve hiše, je do obdobja med obema svetovnjima vojnama predstavljal enega najlepših baročnih parkov v Sloveniji. Od tedanjega vrta so se do danes ohranili samo že precej poškodovani obeliski in gabrov drevored. Množična uporaba lesa in strnjenost hiš sta bila vzrok, da je leta 1835 velikanski požar skoraj uničil mesto. Na srečo je bila večina hiš že zidana, kar je preprečilo izgubo starejših dragocenih arhitekturnih ostalin. Doba po požaru je Radovljico ogrnila s klasicističnim plaščem, kljub temu pa ostaja eno najlepših ohranjenih poznorenesančnih in baročnih mest v Sloveniji.²⁷

Leta 1831 je v občini Radovljica, ki je v tem času obsegala obzidano mesto, graščinski park ter travnike, njive in pašnike na zahodu in je v celoti ležala na levem bregu Save, na ravnini nad sotočjem Save Bohinjke in Save Dolinke, živelo nekaj manj kot 700 prebivalcev v 95 hišah in 136 družinah. 56 družin se je ukvarjalo s kmetijstvom, 51 z obrtjo in 29 z obema dejavnostma hkrati. Tudi Matija Mulej je v Radovljici med letoma 1822 in 1824 kupil hišo Predmesto št. 26. Pri hiši se je reklo Pri Sodarju, saj je gospodar hišno ime prenesel iz rojstne hiše v Bodeščah. Po letu 1826²⁸ je kupil še sosednjo hišo Predmesto št. 27. Obe Mulejevi hiši sta nastali v 18. stoletju na postopoma opuščeni obrambni napravah na zunanjem robu mestnega obzidja. Iz tega obdobja se je po spomeniškovarstvenih raziskavah²⁹ v hiši Predmesto 26 ohranila baročno oblikovana notranost in fasada ter kvaliteten baročni portal, zanimivost v notranosti pa je še v 80-tih letih prejšnjega stoletja predstavljala plošča iz leta 1619 z imenom mestnega sodnika. Tudi hiša Predmesto 27 se boči nad mestnim obrambnim jarkom, hišni baročno oblikovni elementi (oboki) so ohranjeni predvsem v kleti in delno v pritličju. Stavba je bila v 19. stoletju po dokumentaciji ZVKDS, OE Kranj, prezidana. Obe hiši je po smrti Matijeve žene Marije podedovala Josipinina sestra Marija Dralka (1831, Radovljica, Predmesto 26–1901, Ljubljana, Dvorni trg 1). Po poroki s cesarsko-kraljevim okrajnim komisarjem Jožefom Dralko leta 1871 se je hiše v Predmestu št. 26 prijelo ime *Dralkina hiša*, hiše v Predmestu št. 27 pa po letu 1888 *učiteljska hiša*,³⁰ kakor ju večina Radovljičanov imenuje še danes. *Dralkina hiša* je ob zadnji spremembi uličnega sistema v

¹⁹ Prim: Gartner Lenac, *Rodbina Mulej*, str. 41; *Martin in Josipina Hočevnar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 26.

²⁰ Prim: Gartner Lenac, *Rodbina Mulej*, str. 41; *Martin in Josipina Hočevnar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 25.

²¹ ARS, AS 817, Mulley-Dolschein-Obreza, rodbine, 1683–1913.

²² Prim: Gartner Lenac, *Rodbina Mulej*, str. 39–45; *Martin in Josipina Hočevnar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 25.

²³ Župnijski urad Vrhnika, Družinska pola Karla Muleja.

²⁴ Gartner Lenac, *Rodbina Mulej*, str. 39.

²⁵ V Radovljici je bila v Predmestu 26 leta 1824 že rojena najstarejša hči Josipina.

²⁶ Sinobač, *Dežela*, str. 31–35.

²⁷ Avguštin, *Radovljica*, str. 12–13.

²⁸ V franciscejskem katastru iz leta 1826 je zabeležen še prejšnji lastnik Fritz Ignac.

²⁹ Prim: dokumentacija ZVKDS, OE Kranj, in Avguštin, *Radovljica*, str. 14.

³⁰ Več o tem v nadaljevanju prispevka.

Mulejeva, kasneje Dralkina hiša v Radovljici, kjer se je leta 1824 rodila Josipina Mulej, por. Hočevvar (foto: T. Porenta, 2011).

Radovljici iz leta 1946 dobila naslov Linhartov trg 8, učiteljska hiša pa Gubčeva ulica 2. Zamenjali so se tudi lastniki. V prvem delu Dralkine hiše je, verjetno v nekdanjih prostorih Mulejeve gostilne, urejen vinoč, v drugem delu pa restavratorska delavnica. V nekdanji učiteljski hiši stanujeta dve družini, vsaka je lastnica pol hiše.³¹

Ivan Lapajne v knjigi *Krško in Krčani* o Josipinini družini piše takole: »Kakor rečeno, stariši Josipine bili so premožni gorenjski patriciji, imeli so lepa posestva v Radovljici, v Lescah in v Vodežiču (v Bodeščah, op. T. Porenta) pri Bledu. V Radovljici so imeli gostilno, kuhali so milo, dalje so imeli kupčijo s specerijskim blagom in tovarno za sukno. Osobito s suknom so imeli lepo kupčijo in dober zaslužek, izdelovali so neke zimske suknje ali halje gotovega kroja, katere so obilo spečevali v Belokrajino, na Hrvaško in v Trst.«³² Podatke o teh gospodarskih panogah, s katerimi so se po pisanju Lapajne preživljali Mulejevi, lahko primerjamo s tistimi, ki jih je za čas med 1820 in 1870 na podlagi študije matičnih knjig Župnije Radovljica in franciscijskega katastra iz 1826 objavil Jure Sinobad v svoji *Deželi*. Med radovljiškimi trgovci in gostilničarji v tem času v Mestu in Predmestu omenja Matijo Schutzmana

(Mesto 1), Primoža in Franca Hudovernika (Mesto 3 in Mesto 45), Jerneja Hudovernika (Mesto 39), Antona in Klemena Klinarja (Mesto 34), Franca Golmayerja (Mesto 35), Franca Osteneka (Predmesto 12), Friderika Homana (Predmesto 23), Mate(i)ja Muleja (Predmesto 26), Janeza Pezdicha (Predmesto 28) in Jožefa Pristova (Predmesto 38). Podatki za milarje niso omenjeni.³³ Med lastniki suknarn, ki so bile razvite bolj v okolici Radovljice, predvsem v Begunjah oz. Zgoši (tovarna sukna), Žirovnici (valjarna sukna), Novi vasi (stiskalnica za sukno) in na Otoku (dve suknarski delavnici)³⁴ v tem času ni omenjen Matija Mulej. Ker pa Lapajne posebej omenja, da je posel s suknom dobro cvetel, bi veljalo za oprijemljivejšimi podatki o tem v bodoče poizvedovati še kje drugje. Kar pa se tiče obsežnega posestva, Sinobad med večjimi posestniki v davčni občini Radovljica omenja Vincenca grofa Thurn-Valsassino, Občino Radovljica, Župnijo sv. Petra v Radovljici, Proštijsko nadarbino Radovljica, Mežnarijo Radovljica, Kaplanijo Radovljica, med posameznimi meščani pa samo Primoža Hudovernika – Primožka.³⁵

Kmetijo v Bodeščah in hišo Bodešče št. 11 je po

³¹ Zemljiška knjiga Radovljica.

³² Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 135.

³³ Sinobad, *Dežela*, str. 106.

³⁴ Prav tam, str. 101–104.

³⁵ Prav tam, str. 34–35.

Spomenik Josipini Hočevar na Linhartoven trgu v Radovljici. Desno od nje so vidni ostanki starega vodnjaka (foto: T. Porenta, 2012).

odhodu očeta Matije v Radovljico nasledil najstarejši sin iz prvega zakona s Heleno Rehberger Franc Ksaver (1806, Bodešče 11–1875, Bodešče 11), ki si je izbral za ženo kmečko dekle, Marijo Zupan iz bližnjih Studenčic.³⁶ Zakonca nista imela otrok. Gospodar Franc Mulej je 13. julija 1838 kmetijo prodal Jakobu Potočniku za 120 florintov. Z denarjem od prodaje kmetije je izplačal svoje štiri sestre: Marijo Ano, Elizabeto, Terezijo in Jožefo, hišo Bodešče št. 11 pa je nasledil njegov nečak Avgust Robert, sin brata Alojza.³⁷ Hiša je kasneje prešla v last Občine Bled.

V drugem zakonu Matije Muleja z Marijo, roj. Globočnik, se je v Radovljici, Predmesto št. 26, rodilo še sedem otrok: 1824 Josipina, 1826 Frančiška, 1828 Vincenc, 1829 Antonija, 1831 Marija, 1833 Julijana in 1835 Janez Nepomuk. Vsem sedmim otrokom sta bila krstna botra radovljiška meščana trgovec Primož Hudovernik in gostilničarka Ana Legat. Pravniki, gostilničar in trgovec Matija Mulej se je v Radovljici povzpел po družbeni lestvici. Hčere, rojene v drugem zakonu, se niso več poročale z obrtniki, ampak z visokimi uradniki in uspešnimi podjetniki. Radovljica je namreč sredi 19. stoletja postala sedež okraja in v me-

sto se je začelo priseljevati vse več cesarsko-kraljevih uradnikov, ki so večinoma živeli kot podnajemniki pri radovljiških obrtnikih, trgovcih in posestnikih.³⁸ Hči Antonija se je 1. avgusta 1849 v cerkvi sv. Petra v Radovljici poročila s cesarsko-kraljevim okrajnim sodnikom Alojzom Schullerjem. Zakonca Schuller sta po poroki živela v Gradcu na Glacisstrasse št 27. Koliko otrok se jima je rodilo, ni znano, imela pa sta vsaj enega sina Gvida, ki je bil naveden med žalujočimi v osmrtnici svoje tete Josipine Hočevar. Antonija je bila edina preživela Josipinina sestra, ki je objavila njeno osmrtnico 17. marca 1911 v časopisu *Slovenec*. Sestra Josipina ji je v svoji oporoki zapustila 50.000 K gotovine.³⁹ Kdaj in kje je umrla Antonija Schuller, ni znano.

Hči Marija se je poročila že v zrelih letih. Dne 20. februarja 1871 jo je v cerkvi Svete krvi v Gradcu vzel za ženo cesarsko-kraljevi okrajni komisar Jožef Dralka (1831, Kamnik–1910, Predmesto 26, Radovljica). Marija in Jožef Dralka nista imela otrok. Z njima so živeli otroci iz moževega prvega zakona (dva sinova in tri hčere: Marija Viktorija, Ana Friderika in Lu-

³⁶ Vas v današnji krajevni skupnosti Lesce v občini Radovljica.

³⁷ Gartner-Lenac, *Rodbina Mulej*, str. 40.

³⁸ Gartner Lenac, *Radovljiške družine v 19. stoletju*.

³⁹ *Martin in Josipina Hočevar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 26.

cijan Marija). Družina je najprej bivala v Radovljici, Predmesto št. 26, ko je Jožef Dralka postal dvorni svetnik, pa so se preselili v Ljubljano na Dvorni trg št. 1, kjer je leta 1901 umrla Marija Dralka. Po njeni smrti se je Josip Dralka vrnil v Radovljico. Na radovljiškem pokopališču so poleg Matija in Marije Mulej, roj. Globočnik, pokopani še Marija in Josip Dralka ter Marijini pastorki Viktorija in Ana Friderika, ki ji je Josipina Hočevnar v svoji oporoki zapustila 20.000 K gotovine kot priznanje za skrbno nego bolne mačehe.⁴⁰

Hči Franciška (1826–1869) je ostala samska. Živela je v domači hiši in po očetovi smrti pomagala materi v gostilni. Kakšna je bila usoda najmlajše hčere Julijane in najmlajšega sina Janeza Nepomuka, ni znano. Po zabeležkah v družinski knjigi⁴¹ naj bi bil Janez Nepomuk restavrator v Gradcu. Verjetno sta Julijana Mulej in Janez Nepomuk Mulej umrla pred sestro Josipino, saj ju ta v svoji oporoki ne omenja. Sin Vincenc se je 6. julija 1857 v cerkvi sv. Petra v Radovljici poročil s someščanko Ano Pretnar, hčerjo malega trgovca in hišnega posestnika Jožefa Pretnarja in njegove žene Apolonije. Vincenc Mulej je imel v posesti hišo Lesce št. 2, kjer sta se zakoncema rodila sinova Anton Jožef in Gabrijel.⁴²

Zakonca Matija in Marija Mulej sta bila poročena 17 let, potem je gospodar Matija zbolel za pljučnico in 21. novembra 1839 umrl, star 61 let. Žena Marija je prevzela vodenje gostilne, opustila pa je trgovino z mešanim blagom. Umrla je za jetiko 14. oktobra 1864 v Radovljici, Predmesto št. 26, stara 63 let.⁴³

Matijeva in Marijina najstarejša hči **Josipina** je bila rojena 6. aprila 1824 v Radovljici v domači hiši. Iz Lapajnetove knjige *Krško in Krčani* izvemo, da je svojo mladost preživela večinoma pri starih starših v Stražišču pri Kranju, kjer je spoznala številne sitarje in žimarje.⁴⁴ V tem času je obiskovala tudi ljudsko šolo v Kranju. Kratko šolanje je pri 12 letih nadaljevala pri uršulinkah v Škofji Loki, ki so vodile šolo in internat za dekleta. Josipin biografa Lapajne je zapisal, da je bila pri nunah zelo priljubljena, »zlasti pri učiteljici M. Benedikti pl. Renaldy«, kasnejši prednici samostana. Pri nunah se je učila dve leti, vendar je ostala z njimi povezana in jim kasneje, leta 1890, tudi darovala denar za nakup škofjeloškega gradu.⁴⁵ Drugih oprijemljivejših podatkov o njeni mladosti nimamo razen tega, da je Josipina, kadar je bila doma, pomagala v domači gostilni, v Stražišču pa skrbela

za svojo bolno staro mamo. Tam je leta 1842 tudi spoznala svojega bodočega moža.⁴⁶

Na Radovljico sta v Josipinini mladosti vezana še dva dogodka: sklenitev poročne pogodbe in poroka v cerkvi sv. Petra v Radovljici.

Poročna pogodba med bodočim ženinom Martinom Hočevnarjem, zemljiškim posestnikom v Krškem, in gospodično Josipino Mulej je bila sklenjena 15. oktobra 1842.⁴⁷ Poročna pogodba, v kateri sta mladoletno nevesto zastopala mati Marija Mulej in soskrbnik Jurij Shevel, obsega tri člene, v katerih je opisano nevestino premoženje in način dedovanja. Nevestino premoženje so predstavljali dedni delež po pokojnemu očetu v višini 1.102 goldinarjev (v nadaljevanju gld) 32 krajcarjev (v nadaljevanju kr), ocenjen na 800 gld, materin delež v višini 800 gld in bala v naturi, ocenjena na 700 gld, nevesta pa je imela tudi lastno premoženje v višini 400 gld, kar je skupaj znašalo 2.700 gld. Ženin je na to vsoto dodal še 2.000 gld, vse skupaj pa so potem vpisali v zemljiško knjigo mesta Krško.⁴⁸

Josipina je torej stopila v zakonski stan z zavidljivo doto, ki jo je v zakonu znala ceniti in jo še celo oplemenititi. Slab mesec kasneje, 9. novembra 1842,⁴⁹ se je v cerkvi sv. Petra v Radovljici poročila z Martinom Hočevnarjem (7. 10. 1810, Podlog pri Velikih Laščah–17. 4. 1886, Krško), ki je bil 14 let starejši od nje.

Življenje zakoncev Hočevnar v Krškem

Bil je turoben deževen dan, ko sta se mladoporočenca Martin in Josipina Hočevnar, štiri dni po poroki, to je 13. novembra 1842, naselila v Krškem. Zakonca Hočevnar takrat nista imela veliko denarja in njuno življenje je bilo težko, vendar sta bila oba delovna in podjetna, med drugim je Josipina skrbela za gostilno, ki je bila odprta od 1. maja 1843 do junija 1847,⁵⁰ Martin pa je vzel v zakup dac okrajne gosposke Šrajbarski turn, se ukvarjal s kmetijstvom, predvsem z vinogradništvom. V letih 1846–1872 je opravljal poštno službo. Osemnajst let sta imela v najemu posestvo Straža pri Čatežu.⁵¹

⁴⁶ Prim: Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 84, in Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 139.

⁴⁷ Dokument hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, enoti Novo mesto. Vsebino pogodbe je prevedel dr. Aleksander Žižek iz Zgodovinskega arhiva Celje, skupaj z oporokama Martina in Josipine Hočevnar pa je objavljena v posebni publikaciji, ki so jo 2011 izdali v Mestnem muzeju Krško: *Martin in Josipina Hočevnar: Poročna pogodba in dve oporoki*.

⁴⁸ Prav tam, str. 6.

⁴⁹ NAŠL, Poročna matična knjiga župnije sv. Petra v Radovljici 1817–1861. Vir revidira podatek iz Lapajnetove knjige, ki navaja datum poroke 9. oktobra 1842 še pred sklenitvijo poročne pogodbe 15. oktobra istega leta.

⁵⁰ Ravnikar je zapisal, da je bila Josipina odlična gostiteljica, gostilna pa znana po dobri hrani in priljubljena predvsem med brodarji in gospodo. Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 139.

⁵¹ Prav tam, str. 140.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ NAŠL, fasc. 3, Radovljica (Mesto in Predmesto), Status animarum 1820–1890.

⁴² Gartner Lenac, *Rodbina Mulej*, str. 47.

⁴³ Prav tam, str. 40.

⁴⁴ Tudi njim je v svoji oporoki iz leta 1911 volila 2000 K. Glej: *Martin in Josipina Hočevnar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 32.

⁴⁵ Prim: Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 84, in Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 137.

O njunem življenju izvemo največ v biografijah, ki jih je zapisal J. Ravnikar in so del v Krškem najbolj »slavne« knjige *Krško in Krčani*. Josipinina biografija, ki jo je najbrž v veliki meri narekovala kar ona sama v zadnjem desetletju 19. stoletja, ima nekaj pomanjkljivosti, ki jih dopolnjujejo in popravljajo že omenjeni na novo najdeni oziroma raziskani arhivski dokumenti, zlasti poročna pogodba in oporoka Martina Hočevarja.⁵²

Kdo je bil Dolenjec, s katerim se je s težkim srcem⁵³ poročila komaj osemnajstletna Josipina Mulej, razkrivajo podatki iz različnih člankov, pa tudi iz njegove oporoke. Martin Hočevar se je rodil 7. oktobra 1810 v Podlogu pri Velikih Laščah. Opravljal je različne službe pri zakupniku daca,⁵⁴ potem se je s tem poslom ukvarjal tudi sam. Nekaj let je živel v Šentjerneju na Dolenjskem, potem pa za svoj dom in dom svoje žene izbral Krško.

Kakšno je bilo mesto, ki sta si ga ambiciozna in sposobna mlada zakonca izbrala za prebivališče, in zakaj sta si izbrala Krško? Danes je nemogoče ugotoviti, zakaj ravno Krško. Dejstvo pa je, da je ravno njuno bivanje, predvsem pa njun denar bil eden od razlogov za razvoj in razcvet mesta konec 19. stoletja, ki je segel še globoko v 20. stoletje. Mesto Krško je »okrevalo« po neugodnem 18. stoletju, v katerem je izgubilo številne pravice, predvsem pa se je spopadalo s previsoko odmerjenimi davki in revnim prebivalstvom. Tako so Krško večkrat zamenjali za trg, čeprav je naselbina med Savo in Trško Goro dobila mestne pravice že 5. marca 1477.⁵⁵ Ob koncu 18. stoletja so predvsem zaradi dobre povezave po Savi in razvejane življenja v avstrijski monarhiji v mesto začeli prihajati različni ljudje iz vseh koncev⁵⁶. S čolni in

Hočevarjeva hiša v Krškem na razglednici iz leta 1927. Spredaj je viden tudi del vrta, za hišo pa gospodarska poslopja (hrani Valvasorjeva knjižnica Krško).

postajališčem ter skladiščem je mesto počasi spet pridobivalo veljavo, načrti meščanov pa so postali ponovno bolj uresničljivi.

V četrtem desetletju 19. stoletja, ko sta v mesto prišla Hočevarjeva, je bilo najbrž že moč opaziti, da je mesto na začetku novega razvoja in zagona. V Ljubljano je prihajala železnica, v bližnji Šrajbarski turn se je vrnil grof Anton Aleksander Auersperg, mesto je bilo blizu Zagreba in vanj sta se naselila ambiciozni Martin in sposobna Josipina.

Po poroki sta najprej stanovala v hiši, številka 111, in si kmalu zgradila svojo hišo na naslovu Krško 6, poleg katere so z leti zrasla še velika gospodarska poslopja in vrt.⁵⁷ Martin je zemljišče kupil 17. aprila 1849. Po njegovi smrti je bila 5. aprila 1887 kot lastnica vpisana vdova Josipina Hočevar. Dne 3. junija 1905 je na podlagi darilne pogodbe vknjižena lastninska pravica v korist dr. Janka Hočevarja, ki je živel v Krškem, številka 9. Josipina je v hiši živela do svoje smrti 16. marca 1911. Dne 16. januarja 1917 je bila podpisana pogodba z novim lastnikom Vincom Bonom iz Rake.⁵⁸ Hišo tako danes Krčani poznajo kot zapuščeno »Bonovo hišo«, počasi, z novimi dognanji in popularizacijo življenja in dela Josipine Hočevar, pa je tudi ta hiša že prepoznana kot Josipinina hiša.

Martin se je ukvarjal tudi z vinsko trgovino, ustanovil je Kranjsko gradbeno družbo⁵⁹ in prevzel zidarske posle ob veliki regulaciji Save pred izgradnjo

⁵² *Martin in Josipina Hočevar: Poročna pogodba in dve oporoki.*

⁵³ Kot je zapisal njen biograf, Josipina najprej ni bila navdušena nad štirinajst let starejšim snubcem: »Leto 1842 pa je postalo usodepolno. Takrat poleti jo je spoznal namreč nje rajni mož Martin Hočevar, ki je imel v Kranji in okolici opravila radi zakupna daca. Čul je o njej že prej, a ko jo je osebno po nekolikih obiskih v Stražišičih spoznal, dopala mu je tako, da jo je takoj snubil. On je bil takrat 32 let star, ona je imela stoprav 18 let; zato se je sprva še branila, zapustiti stare stariše in tako mlada stopiti že v zakonski stan. Slednjič so jo le pregovorili, in tako je bila torej poroka dne 9. oktobra (novembra op. a.) 1842.« Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 139.

⁵⁴ Iz znanih virov ni mogoče natančno razbrati, za katero vrsto daca (davščine na prodajanje tržnega blaga, zlasti živil v Avstriji (SSKJ, str. 327)), je šlo pri dejavnosti Martina Hočevarja.

⁵⁵ Več o mestu v 18. stoletju in na začetku 19. stoletja je razkrila raziskava, ki so jo pod okriljem projekta Pot medicinarstva in lektarstva med Krškimi in Zagrebom izvedli na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ŽRC SAZU. Več ponuja razstava in katalog razstave *Dolgo razsvetljensko 18. stoletje* (ur. Černelič Krošelj), ki je na ogled v Mestnem muzeju Krško od 30. marca 2012.

⁵⁶ Golec je zapisal, da je po priimkih Krško imelo sredi 18. stoletja 80 % hišnih gospodarjev slovenske korenine, v drugi polovici istega stoletja pa je opaziti okrepljeno priseljevanje od drugod. Nemški jezik je bil tako sporazumevalni jezik iz nje, kasneje pa so svoje prispevale tudi nemške šole, ki jim je Ivan Lapajne pripisal največjo krivdo, da so Krčani radi »nemškutarili«. *Dolgo razsvetljensko 18. stoletje*, str. 26.

⁵⁷ Zemljiška knjiga Krško.

⁵⁸ Sterle omenja, da je imela hiša že v 19. stoletju montirano dvigalo za prvo nadstropje (*Kronika starega*, str. 66). Dne 9. junija 1960 je vknjižena družbena lastnina v upravi Občine Videm-Krško. V stanovanjski hiši je bil nekaj časa tudi zdravstveni dom, ki je z novo stavbo zasedel večino vrta, nekaj gospodarskih poslopij je podrtih, ohranjeni del pa zasedajo različne dejavnosti. Današnji naslovi njunih nekdanjih stavb so Cesta krških žrtev 52 in 54 in Bohoričeva ulica 8–10.

⁵⁹ Podatki o družbi, ustanoviteljih in lastnikih so zaenkrat še fragmentarni. V oporoki je delnice družbe zapustil tudi bratoma. Prim: *Martin in Josipina Hočevar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 9.

Josipina in Martin Hočevnar v Gradcu med letoma 1860 in 1862 (www.dlib.si).

železniške proge Zidani Most–Sisak. Pozneje je s svojim podjetjem gradil tudi železnico. Vlaku je na postaji Videm, tako kot še na druge postaje od Zidanegega Mosta do Zaprešiča na Hrvaškem prvič pripeljal 1. oktobra 1862. Martin in Josipina Hočevnar sta sicer živela na desnem bregu reke Save, prehod pa je bil takrat mogoč le z brodom.

Štiri leta kasneje, 8. julija 1866, je bil blagoslovljen leseni most, ki ga je postavil Maks Stepišnik.⁶⁰

Krško Hočevnarjevima po zaključku poslova, povezanih z železnico, očitno ni nudilo več razvoja, saj sta se leta 1860 preselila v Gradec v Avstriji, kjer pa sta živela samo dve leti. Obnovila sta »Hotel zur Stadt Triest«, ki je bil v precej zanemarjenem stanju. Josipina je skrbela za obnovo in sloves hotela, Martin pa je nadaljeval z raznovrstnim poslovanjem. Leta 1862 sta hotel prodala in se za stalno vrnila v Krško.

Hočevnar je nadaljeval z delovanjem na različnih področjih, kjer je bilo v ospredju gradbeništvo in dac,⁶¹ ki ga je imel v zakupu po Kranjskem, Štajerskem in na Hrvaškem.⁶²

Po prihodu iz Gradca postaneta dobrotnika,

⁶⁰ Leta 1967 je bil blizu zgrajen nov železobetonski most.

⁶¹ Glej op. 57.

⁶² O njunem življenju izvemo največ v biografijah, ki jih je zapisal J. Ravnikar in so del v Krškem najbolj »slavne« knjige Ivana Lapajnetna *Krško in Krčani*.

Martin tudi politik, skupaj pa skrbnika številnih šolajočih. Lapajne in Ravnikar sta ocenila, da sta obogatela s posli in dobrim gospodarjenjem, dobrotnika pa sta postala zlasti od leta 1860 dalje.⁶³ Prvi podatek o mecenstvu je povezan prav s šolstvom. Med letoma 1855 in 1875 je na ljudski šoli delovala privatna dekliška šola, imenovana »splošni in privatni vzgojni zavod«. Zavod je denarno podpirala (omogočala) Josipina Hočevnar.⁶⁴

Leta 1871 je bila ustanovljena Prostovoljna požarna bramba Krško,⁶⁵ kjer sta z donacijami »sodelovala« Hočevnarja, Josipina pa je zaslužna tudi za zgraditev gasilskega stolpa leta 1889, ki ni več ohranjen, in ohranjenega vadbene gasilnega stolpa iz leta 1898.

17. junija 1876 je Martin predsedoval ustanovnemu zboru nove banke v Ljubljani *Krainische Escomptgesellschaft* (Kranjska eskomptna družba) in bil imenovan v njen upravnih odbor. Deloval je tudi na številnih družbenih področjih. Bil je med ustanovitelji Slovenske matice 1864, član ljubljanskega filharmoničnega društva (ki ga je podpirala tudi Josipina in jim v oporoki namenila večji znesek), kazine in podružnice Schulvereina. Vrsto let je bil predsednik krškega okrajnega šolskega sveta in občinski svetovalec. Bil je »načelnik imetja« mesta Krško, v letih 1873–1879 je bil kot zastopnik dolenskih mest in trgov poslanec nemške napredne stranke v državnem zboru, v letih od 1877 do 1883 pa poslanec v kranjskem deželnem zboru. Imenovali so ga za krškega častnega meščana, bil je nosilec reda železne krone III. stopnje.⁶⁶

V Krškem so njegove sledi vidne predvsem v številnih zgradbah, ki jih je zgradil in so bile namenjene javnim ustanovam. Leta 1868 je Krško postalo sedež okraja in vzporedno tudi Okrajnega sodišča. Najpomembnejša in še danes v službi izobraževanja je zgradba za ljudsko in meščansko šolo, ki jo je zgradil v letih 1875–1877. Pridobitev meščanske šole leta 1877 oziroma 1878, ko se je pričel pouk, je bila zagotovo pomembna prelomnica v življenju mesta.⁶⁷

Slovesna otvoritev meščanske šole s predstavniški kranjskega in avstrijskega šolskega vodstva je bila 15. oktobra 1877, ko je začela prostore uporabljati ljudska šola, naslednje leto pa se je pričel pouk tudi na meščanski šoli.⁶⁸ Slovesno so predali tudi daril-

⁶³ Prav tam.

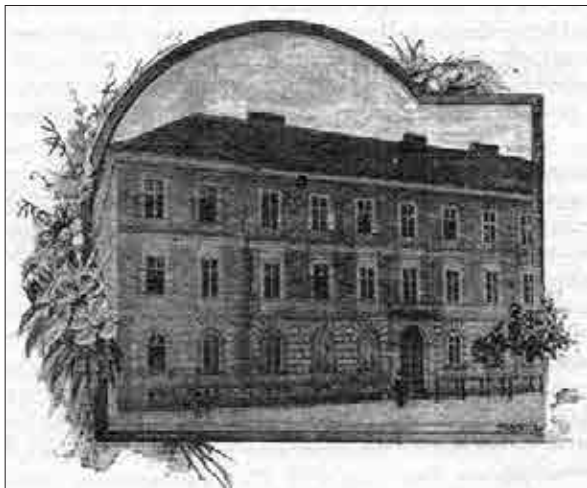
⁶⁴ Pavlič, Pregled razvoja, str. 138.

⁶⁵ Kot dokaz razvoja na različnih področjih služi tudi dejstvo, da je bilo prvo gasilsko društvo na Slovenskem ustanovljeno leta 1869 v Metliki.

⁶⁶ Odlikovanci tega reda so imeli pravico zaprositi za plemiško stopnjo »viteza«, vendar Hočevnar tega ni storil, ker ni imel potomcev. (Tipkopis – mapa Martin Hočevnar, domoznanski oddelek Valvasorjeve knjižnice Krško).

⁶⁷ Več o šoli Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*.

⁶⁸ Meščansko šolo je prvo leto obiskovalo 14 učencev v enem razredu, v letih 1888–1898 skupaj 713, leta 1903 ob uvedbi četrtega razreda 109 učencev, leta 1927 ob petdesetletnici 156 učencev (84 dečkov in 72 deklic) v šestih oddelkih, tik

Fotografija zgradbe meščanske šole (Lapajne, Krško in Krčani, str. 88).

no listino, ki je potrdila Hočevarjevo darilo krškemu šolskemu okraju.⁶⁹ Stavba tako že 137 leti služi izobraževanju. Meščanska šola je bila ukinjena leta 1945,⁷⁰ njene prostore je prevzela osnovna šola, čez nekaj let je nekaj prostorov zasedla Tehniška srednja šola (1957), od leta 1971, ko se je osnovna šola odselila v nove prostore na Vidmu, so v Hočevarjevo zgradbo hodili samo še dijaki in se leta 2002 preselili v novo šolo v nekdanje predmestje mesta (Špodnji Grič), danes v njej delujeta dve fakulteti Univerze v Mariboru, Fakulteta za logistiko Celje-Krško in Fakulteta za energetiko.

Poslovno uspešna zakonca pa nista bila blagoslovljena z lastnimi otroki. Josipina je večkrat zbolela, tudi nevarno. Zdravila se je v raznih zdraviliščih: leta 1847 v Rimskih toplicah, pozneje večkrat v Rogaški Slatini (»na Slatini pri Rogatcu«), leta 1880 in 1881 v Karlovih varih in leta 1884 v Pistyanu na Madžarskem (danes Piešťany na Slovaškem), leta 1890 v Badnu pri Dunaju in v Ischlu. Veliko sta potovala, s čimer je Josipina nadaljevala tudi po Martinovi smrti in se leta 1889 poklonila papežu Leonu XIII.⁷¹

Zakonca Hočevar je Stane Granda označil za redka slovenska bogataša⁷² in zanimivo je, da sta se nastanila prav v Krškem. Finančna sredstva sta imela naložena v Eskomptni banki v Gradcu in v Kranjski hranilnici v Ljubljani. Zadnja je bila zadolžena

pred drugo svetovno vojno leta 1940 228 učencev in učenek v šestih oddelkih in leta 1943 80 učencev. Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 21–50.

⁶⁹ Celotna darilna lista je objavljena v Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 23–24.

⁷⁰ Uredbo je v Ljubljani 30. julija 1945 podpisal Minister za prosveto dr. Ferdo Kozak (prav tam, str. 43).

⁷¹ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 143.

⁷² »Med izjemno bogatimi Slovenci velja v drugi polovici 19. stoletja posebej omeniti Stareta iz Mengša, Notranjca Josipa Gorupa pl. Slavinskega iz Slavine in Martina Hočevarja iz Krškega.« Granda, Hočevarjeva smrt, str. 851.

Josipina (1824–1911) in Martin Hočevar (1810–1886) v svojem salonu ok. leta 1886 (foto: Ernest Pogorelec, Ljubljana, hrani Valvasorjeva knjižnica Krško).

tudi za upravljanje in izvrševanje določil, povezanih s štipendijskimi skladi, ustanovljenimi v obeh oporokah.⁷³

Po štiridesetih letih zakona brez otrok, a s številnimi dosežki, se je skupna pot Josipine in Martina bližala koncu. Leta 1883 je Martin zbolel in 17. aprila 1886 umrl. Oporoka Martina Hočevarja⁷⁴ je bila v navzočnosti prič zapisana v Krškem 24. avgusta 1882. V dvajsetih točkah so navedeni dediči razvejanega gospodarstva in lastništva. Že v prvi točki je določil prednostno volilo svoji »ljubi ženi«, ki ji je zapustil nekaj hiš v Krškem, dve hiši v Gradcu, vinograd na Trški Gori in še nekaj drugih posesti v različnih krajih. V posebnem dostavku so bila tudi določila za primer, da bi Josipina umrla pred njim, kar je bilo posebej zapečateno in najbrž v skladu z oporoko po njegovi smrti uničeno.

Martin Hočevar je mestu za hiralnico zapustil tudi hišo s številko 85, ki so jo leta 1894 Krčani označili kot hišo, kjer naj bi svoje zadnje mesece življenja preživel Janez Vajkard Valvasor. Na njej so odkrili spominsko ploščo, hiša je postala Valvasorjeva,⁷⁵ od

⁷³ Več o skladih, izvrševanju in štipendistih v nadaljevanju prispevka in v Černelič Krošelj, *Iz zapuščine*.

⁷⁴ Preden smo pridobili dokument, smo se ravnali po poročilu v Dolenjskih novicah: »Iz oporoke se ve, da je glavni dedič velikega premoženja, ki znaša menda okoli milijon, njegova soproga, 1200 gl. je baje dobila ljubljanska otroška bolnica, precej veliko (4000 gl.) ljubljansko nemško (filharmonično) društvo, 4000 gl. ljubljansko sirotišče. Meščanski šoli v Krškem je podaril za ustanove učencem iz krškega okrajnega glavarstva 30.000 gl. Ravno toliko za reveže v Krškem in še eno hišo. Za cerkev tukaj 6000 gl., za zidanje šole v Kostanjevici ali Mokronogu 6000 gl. Njegova brata sta dobila lepa posestva v Lašičah, Ljubljani in pri Novem mestu. Graškemu mestu, kjer je večkrat bival, zapustil je 10.000 gl., in sicer za siromake 5000 gl., obrtniškemu društvu 5000 gl. Otroci (devetero) enega brata dobili bodo menda po 10.000 gl. Razni darovi so namenjeni tem in onim, kar pa ni na tanko znano. Pribodnjiki bodemo poročali, ako kaj več izvemo.« *Dolenjske novice*, 2, 1886, št. 9, str. 71.

⁷⁵ V zadnjih letih je bilo z raziskavami dr. Borisa Golca potrjeno, da ta hiša ni bila Valvasorjevo zadnje prebivališče. Ugo-

30. marca 2010 pa v njej ter v sosednjih dveh hišah domuje Mestni muzej Krško. Leta 1894 so mu meščani postavili spomenik, ki je dobil mesto na trgu pred župnijsko cerkvijo sv. Janeza Evangelista in pred »njegovo« stavbo meščanske šole. Njegovo poprsje je izdelal kipar Josip Müllner iz Salzburga.

Josipinino gospodarstvo in mecenstvo – življenje bogate vdove, ki zna odlično gospodariti

Josipina je sooblikovala poslovanje svojega moža, ki ji je v oporoki namenil prvo volilo, ki razkriva njeno izhodišče za nadaljnje delovanje. Poleg številnih nepremičnin je bila upravičena tudi do določenih terjatev in do zenska »230.000 gld, t. j. dvesto trideset tisoč goldinarjev v obveznicah avstrijske srebrne rente po njihovi novi (nominalni) vrednosti, skupaj z njihovimi še nedospelimi kuponi.«⁷⁶

Kakšne so bile značajske lastnosti, ki so bile temelj Josipininega delovanja, nam razkrivajo drobci o njenem vsakdanjem življenju, ki se odražajo tudi v njenem delu. Rada je pela⁷⁷ in še posebej je imela rada cerkveno petje. Tako je poskrbela, da je vikarijanski cerkvi priskrbela nove orgle, podpirala je tudi organista (orgljavca) in spodbujala meščanske učence, ki so peli v cerkvi pri maši; ti so ponavadi ob novem letu dobili toplo zimsko obleko.⁷⁸

O njenem znanju in omiki je prav tako poročal Ravnikar: »Gospa je čitala in se izobraževala. Čitala pa je razne gospodarske, gospodinjske in vrtnarske knjige, prečitala je skoro vse nemške klasike in se posebno rada bavila s prirodoznanskimi in filozofičnimi spisi. (Amerisin, Zschokke, Hellwald itd.) Gospa je pa zato tudi jako izobražena, govori in piše lepo in pravilno nemški jezik, pa tudi slovenščina teče jej gladko. Njeno kretanje je sploh tako, kakoršno vidimo le pri gospah najboljših stanov.«⁷⁹

O njenem gospodarstvu vemo manj oziroma še vedno poznamo le drobce, ki jih dodajamo k podatkom iz obeh oporok. Vemo, da je bila uspešna, iz posameznih poročil, predvsem v *Dolenjskih novicah*, pa lahko razberemo tudi njene podjetniške podvige,

tovil je, da je prava krška Valvasorjeva hiša južni del današnje Mencingerjeve hiše in da je napačna Valvasorjeva hiša v 19. stoletju bila v lasti Valvasorjevih potomcev. O izredno zanimivih dveh krških Valvasorjevih hišah: napačni in pravi več: Golec, *Valvasorjeva hiša v Krškem*.

⁷⁶ Prim: Martin in Josipina Hočevar: *Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 17–18.

⁷⁷ »Posebno zabavni so bili dnevi trgatve. Takrat sta povabila uradnike in meščane na trgatve v Stražo, kjer so dobro pili in jedli, janca pekli, popevali in plesali pozno v noč. Gospa je imela namreč dober glas in rada kako gorenjsko zapela.« Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 140.

⁷⁸ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 141.

⁷⁹ Josipina Hočevar je bila v času pisanja knjige najbrž še zelo živahna, predvsem pa pomembna prebivalka mesta. Tako je imel Ravnikar težko nalogo, ki mu jo je na eni strani olajšala Josipina, ko mu je pripovedovala o svojem in Martinovem življenju. Hkrati pa je moralo besedilo biti lepo in dobro, oziroma dostojno biografiji tako pomembne še živeče osebe, kot je bila Josipina. Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 141.

kot je bil leta 1887 nakup Graščine Mirna in rudnika Mirna.⁸⁰ Vse je po njeni smrti skladno z oporoko prešlo v last nečaka Karla Mulleya.

Njene sledi pa so, tako kot Martinove, danes opredmetene predvsem v stavbah, ki jih je zgradila ali pa s svojim finančnim vložkom pripomogla k njihovi gradnji. Zadnje desetletje 19. stoletja je bilo v Krškem zelo živahno, še posebej na gradbenem področju in na področju projektov, ki jih je spodbujala in omogočala.

Kmalu po Martinovi smrti je pričela z gradnjo mavzoleja in hkrati z gradnjo nove pokopališke cerkve, saj je bila tedanja cerkev sv. Florjana v slabem stanju. Tako je bil okoli leta 1890 končan mavzolej, kamor so prenesli krsto moža in pripravili prostor tudi za njo, ob tem pa je bila zgrajena še pokopališka cerkev sv. Križa. Danes je cerkev odposvečena,⁸¹ nosi ime Dvorana v parku in je namenjena porokam ter raznovrstnim prireditvam.

Leta 1888 so meščani poročali na škofijo, da so našli podpornico za ustanovitev Župnije Krško, ki bo darovala 20.000 forintov, a želi, da doživi ustanovitev v naslednjih petih letih.⁸²

Proslava ob ustanovitvi župnije je potekala dva dneva, 6. in 7. oktobra 1894.⁸³ Meščani so ob tem dogodku poskrbeli za bogat program in posebno počastitev Martina Hočevarja, ki je dobil že omenjeno poprsje, obeležili pa so tudi prisotnost Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem in na t. i. Valvasorjevo hišo namestili spominsko ploščo iz repentaborskega marmorja z napisom: *V tej hiši je umrl 19. septembra 1693 Janez Bajkort Valvazor*. Slavnostni govornik je bil ravnatelj meščanske šole Ivan Lapajne, ki je isto leto izdal tudi knjigo *Krško in Krčani*. Pozdravni nagovor je imel takratni župan dr. Janez Mencinger. Tako je leto 1894 eno pomembnejših let v zgodovini mesta.

Cerkve sv. Janeza Evangelista, ki je postala župnijska cerkev, je bila po zaslugi finančne podpore

⁸⁰ Posestvo je kupila na dražbi: »(Prememba v posesti.) Graščino Mirno, nekdanj Vesteneckovo lastnino, sodnijsko cenjeno na 126.000 gld, kupila je na javni dražbi gosp. J. Hočevar s Krškega za 45.000 gld.« *Dolenjske novice*, 3, 1887, št. 12, str. 94.

⁸¹ V cerkvi ne opravljajo več cerkvenih obredov.

⁸² Josipina je vedno določila tudi pogoje (cilje), ki jih je prejemnik sredstev moral uresničiti.

⁸³ 6. oktobra leta 1894 je bilo mesto okrašeno z zastavami in razsvetljeno z baklami. Na takratni sobotni večer je po mestu igrala godba in napovedovala naslednji dan. Povorka se je ustavila tudi pred hišo številka 6 in zapeli so tisti, ki je omogočila slovesnosti – Josipini Hočevar. Nedeljsko jutro se je začelo z budnico in nadaljevalo z mašo, pri kateri so peli »meščanski učenci«. Po maši pa je po vabilu, natisnjemem v *Dolenjskih novicah* 1. oktobra 1894, sledilo odkritje spomenikov na šolskem trgu, za tem so si v gostilni Gregorič privoščili slovesni obed, za katerega je vsak brez pijače prispeval 1 goldinar in 50 kron, po tomboli pa je bil koncert. Slovesnost je bila imenitna, zbrane je nagovoril župan, slavnostni govornik je bil ravnatelj meščanske šole, prva nabitnica je veljala presvitlemu cesarju, naslednja pa blagi dobrotnici gospe Hočevarjevi, za tem pa drugim zaslužnim gospodom in društvom. Krčanke in Krčani so s številnimi gosti plesali še dolgo v noč. Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 92–95.

Ivan Zajec: Relief Čudež s kelihom na cerkvi sv. Janeza Evangelista, Krško
(foto: Nina Sotelšek, oktober 2012).

Josipine Hočevar in meščanov prenovljena, zanjo je bila pridobljena tudi nova oprema, predvsem pa so dragoceni reliefi, ki jih je izdelal Josipinin sorodnik kipar Ivan Zajec. V času, ko je zmagal na natečaju za Prešernov spomenik, je izdelal tudi tri reliefe, dve luneti in kip Marije za fasado krške cerkve.

Josipina je podprla tudi prenovo cerkve sv. Rozalije in priskrbela nove oltarje ob praznovanju 250-letnice cerkve (1646–1896). Za napis na plošči, ki je nameščena na južno steno ladje, je poskrbel Janez Mencinger: *1646–1896 / Ta Božji bram je prenovila / meščanka Krška – kdo je bila? / Odlikoval jo je cesar govore / hvaležno daleč tod okoli / ustanove, cerkve, šole nje ime. / Da Bog ji plačaj, vernik moli.*

Josipinine finančne podpore in donacije segajo tudi na levi breg Save,⁸⁴ saj je leta 1888, ko so Videmčani začeli razmišljati o prenovi župnijske cerkve sv. Ruperta, spodbudila gradnjo nove cerkve, ki je bila posvečena 1. septembra 1897. Dne 21. junija 1893 je temelje cerkve blagoslovil škof Mihael Napotnik, nato pa je s spremstvom obiskal Josipino in se ji zahvalil za njeno nesebično pomoč.⁸⁵ Na Vidmu so bili veseli tudi njene naslednje donacije, saj je leta 1902⁸⁶ kupila zemljišče za gradnjo nove ljudske šole, ki še

danes služi izobraževanju. V zgradbi danes deluje Osnovna šola s prilagojenim programom, poimenovana po dr. Mihajlu Rostoharju.

Leta 1898 je v čast 60-letnice cesarja Franca Jožefa in na nagovarjanje takratnega župana dr. Tomaža Romiha kupila njivo, na kateri so že naslednje leto zgradili bolnico. Josipina je v ta namen darovala še 30.000 gld.⁸⁷ Bolnišnica je bila blagoslovljena 30. novembra 1899, že naslednje leto pa je Josipina od Franca Rumpreta kupila zemljišče za bolnišnično pokopališče, danes mestno pokopališče.

V razdelku so navedene samo zgradbe v Krškem in na Vidmu.⁸⁸ Njeno delovanje pa je bilo veliko širše, predvsem v podporah prenovam šolskih stavb (Mokronog, Tržišče,⁸⁹ Kostanjevica na Krki) ter dela šolskih⁹⁰ in socialnih ustanov.⁹¹ Skrbela je tudi za na-

⁸⁷ *Dolenjske novice*, 14, 1889, št. 6, str. 48.

⁸⁸ Od leta 1956 sta oba bregova reke Save združena v mesto Krško.

⁸⁹ »(Dozidanje šole v Tržišah) bode stalo 2800 gld. To svoto je blaga gospa Hočevarjeva v Krškem brezobrestno posodila.« *Dolenjske novice*, 3, 1887, št. 15, str. 118.

⁹⁰ »(Velikodušen dar.) Blag. gospa Jožefina Hočevar v Krškem je darovala 60.000 kron za razširjenje meščanske šole na štiri razrede, 15.000 kron za prenovljenje poslopja meščanske šole in 4000 kron za šolsko zgradbo v Cerkljah pri Krškem.« *Dolenjske novice*, 18, 1903, št. 18, str. 172.

⁹¹ V 38. členu oporoke je Josipina volila fundacijo za upokoje-ne hišne pomočnice, ki so živele v Jožefinumu. Inštitucijo je ustanovilo *Gospojno društvo krščanske ljubezni* (ust. 1882), ki je kupilo prejšnjo otroško bolnišnico na Poljanah št. 18 in v njej

⁸⁴ Danes sta oba bregova združena v mesto Krško, v Josipininem času pa je bil levi breg Save samostojna vas Videm.

⁸⁵ Zanimiva zgodba o gradnji in sodelovanju številnih je na voljo v Černelič Krošelj, Josipina Hočevar, str. 173–210.

⁸⁶ Černelič Krošelj, Josipina Hočevar, str. 197–199.

Portret Josipine Hočevar, delo Frana Klemenčiča ok. leta 1904 (portret hrani Župnija Krško. Vir fotografije: Občina Krško).

darjene posameznike, kot sta bila kipar Ivan Zajec in slikar Fran Klemenčič⁹². Obema je omogočila študij; Zajec je naredil že omenjene reliefe za cerkev sv. Janeza Evangelista, Klemenčič pa njen portret, ki ga hrani Župnija Krško⁹³.

Josipina je v Krškem (z izjemo dveh let v Gradcu, 1860–1862) preživela 67 let. Ob njeni osemdesetletnici 6. aprila 1904 so ji meščani po poročanju *Dolenjskih novic* pripravili dostojno proslavo,⁹⁴ deset let

uredilo zavetišče za šolske deklice, za revna mlada dekleta in šivalno šolo, del stavbe pa je bil namenjen onemoglim služkinjam. Ta stavba danes ne stoji več, ker so na njenem mestu sezidali dom upokojencev. Josipinin sklad, določen v oporoki, je bil zaupan Kranjski hranilnici v Ljubljani, ki je imela v času nastanka oporoke leta 1911 svoje prostore, zgrajene 1879, na Tomšičevi ulici. Danes je stavba del kompleksa slovenskega parlamenta.

⁹² Fran Klemenčič (1880–1961) je bil portretist in krajinar. Pri študiju mu je pomagal župnik Ivan Renier in najbrž tudi Josipina Hočevar, ki je leta 1904 pri njem naročila podobo za Marijin oltar v krški župnijski cerkvi. Po vrnitvi je od leta 1908 do leta 1909 živel v Krškem, potem pa se je preselil v Ljubljano.

⁹³ Portret je Župnija Krško posodila Mestnemu muzeju Krško in je del razstave o Josipini Hočevar.

⁹⁴ »(80 letnico) svojega rojstva praznovala 6. t. m. blaga gospa

prej pa ji je pomembno zahvalo v obliki biografije, ki zajema tako podatke kot hvalo njenega dela in značaja, objavil Lapajne, spisal pa Ravnikar. Tako je o njenem značaju zapisano: »*Vsikdar želela, da ostane tajno, če je kaj dobrega storila ... Njeno veselje je bilo delo, nje zabava čitanje in duševna in družbinska izobrazba.*«⁹⁵

Smrt in oporoka Josipine Hočevar

Josipina je zadnje mesece življenja kot stara gospa, ki počasi usiha, preživela mirno s pomočjo zdravil, strežnice in zdravniške oskrbe. Umrla je 16. marca 1911, kar je bilo z veliko osmrtnico naznanjeno tudi v časopisu *Slovenec*. Njen pogreb je bil veličasten, pogrebci so prišli iz Gradca.⁹⁶ Po smrti so tako ob pregledu zapuščine najprej prišli na vrsto neoparvani računi, nastali v zadnjih mesecih Josipininega življenja,⁹⁷ pa tudi njeni dediči so se že kmalu začeli potegovati za svoje deleže.

Glavni dedič Karl Mulley je bil zadolžen, da je obvestil vse upravičence o volilih, vsi obveščeni pa so mu morali poslati potrdilo. Josipina Hočevar je že v prvi točki oporoke pomislila tudi na težave in na tiste, ki bodo nezadovoljni, ter določila, kaj morajo izvrševalci storiti v tovrstnih primerih: »*Predvsem je moja čvrsta volja, da vsak, ki je omenjen v tej moji poslednji volji, vendar ni zadovoljen z deležem in to uveljavlja po sodni poti, ne bo deležen svojega dednega deleža oz. volila. Njegov dedni delež oz. legat se naj enakomerno razdeli ubožnemu skladu občine Krško in Radovljica.*«⁹⁸

Oporoka Josipine Hočevar s kodicilom (dostavkom), zapisana 29. junija 1910 in dopolnjena 14. decembra 1910, je ohranjena v nekaj prepisih,⁹⁹ ki so jih upravičenci prejeli kmalu po njeni smrti. V sedemdesetih volilih je razdelila okoli 1.400.000 K. Natančno skupno vsoto vseh sedemdesetih volil in še nekaj popravkov in dodatkov iz kodicila je nemogoče izračunati, saj je kar nekaj točk vezanih na različne pogoje, ki so določili izplačila.

Volila so bila poleg sorodnikom,¹⁰⁰ ki so opisa-

Josipina Hozhevarjeva v Krškem. Mesto je svojo veliko dobrotnico prav vredno in dostojno proslavilo. Bog daj veliki dobrotnici ljudstva še mnogo let v čvrstem zdravju!« *Dolenjske novice*, 20, 1904, št. 8, str. 73.

⁹⁵ Lapajne, *Krško in Krčani*, str. 144.

⁹⁶ Černelič Krošelj, *Iz zapuščine*, str. 25–40.

⁹⁷ Kot primer naj služi podatek, da je lekarnar Šušteršič 27. marca 1911 Cesarski okrajni sodnji Krško napisal račun za zdravila, ki so bila oddana v letu 1911, in je znašal 62 K(ron) in 42 h(elerjev). K temu je dodal še strošek za kolek za prošnjo in prilogo 1 K 30 h, kar je bilo skupaj 63 K in 72 h (ZAC, Okrajno sodišče Krško 1818–1941, A70-17/11).

⁹⁸ Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 111.

⁹⁹ Izvod prepisa hrani tudi Župnija Krško.

¹⁰⁰ Za univerzalnega dediča je imenovala svojega nečaka Karla Mulleyja, c. k. deželnega sodnega svetnika v pokoju in veleposestnika na Mirni, poleg pa še sestre, nečake in nečakinje, otroke nečakov (pranečaki), »prapolnečaki« in »polnečaki« (gre za sorodnike po njenih polsestrah in polbratih), sestrične in bratrance in druge sorodnike ter sorodnike njenega moža Martina.

ni v poglavju Rodbina Mulej in Josipinina mladost, namenjena še raznim društvom, zavodom, skladom in štipendiranju, zdravstvu, gradnji stavb, za maše, uslužbencem in drugim prijateljem ter zaupniku Josipine Hočevar, župniku Ivanu Renierju (1866, Celje–1934, Krško).

Vsota vseh volil je okvirna in znaša 1.360.600 K. Upoštevana pa ni glavna vsota in premoženje, ki ga je dobil njen generalni dedič, nečak Karl Mulley. Prav tako je nemogoče določiti, koliko so znašale vse letne rente in koliko so bile vredne njene nepremičnine.¹⁰¹

Bogata meščanka je mesto, v katerem je prežive-la 67 let, zapustila z grenkim priokusom. Kakšno je bilo njeno življenje, lahko samo domnevamo, vemo pa, da so jo Krčani in drugi znali pritegniti k različnim projektom, ki so zagotavljali napredek predvsem na področju šolstva in sociale. Ob tem pa je življenje bogate someščanke brez potomcev in sorodnikov v neposredni bližini spodbujalo tudi domišljijo in sestavljalo (spodbujalo) različne zgodbe, na katere je z navedenim zapisom Josipina želela opozoriti in sporočiti, da je vedela za njene.

Iz bogate zapuščine so za širše območje in napredek pomembni ter zanimivi predvsem štipendijski skladi. Štipendijski skladi¹⁰² so prišli v Josipinini oporoki na vrsto po določilih za sorodnike in uslužbenice ter določilom, s katerim bo tudi po njeni smrti poskrbljeno za maše v bolnišnični kapeli, za kar je bil zadolžen, tako kot za večino drugih volil, povezanih z vero in cerkvijo, leta 1911 že nekdanji župnik Ivan Renier. Vse štipendije je podeljevala direkcija Kranjske hranilnice v Ljubljani, kjer je bil naložen tudi kapital. Večina štipendij je po zbranih podatkih delovala skoraj do leta 1941, čeprav so do sedaj pridobljeni podatki fragmentarni, poglavje o delovanju teh skladov pa še vedno ena izmed nerešenih najpomembnejših ugank. Ne glede na to pa lahko zapišemo, da je vsaj 100 mladeničev, ki so ustrezali merilom, svoje šolanje nadaljevalo s podporo »Josipininih štipendij«.¹⁰³

S točko 35 je bil v oporoki ustanovljen *Sklad Martina in Josipine Hočevar*,¹⁰⁴ točka 36 je določila 8 štipendij za učence meščanske šole v Krškem,¹⁰⁵ *Ustanova Josipine Hočevar za učence obrtnih šol* je bila določena v točki 37.¹⁰⁶ *Štipendija Martina Hočevarja*

za učence meščanske šole v Krškem je bila ustanovljena že v Martinovi oporoki.¹⁰⁷

Dediščina Josipine Hočevar v Radovljici

V Radovljici Josipino Hočevar ljudje poznajo kot šolsko dobrotnico in gospo, ki je pomagala zgraditi vodovod. Leta 1888 sta s sestro Marijo Dralka domači ljudski šoli pomagali do lastne stavbe (t. i. učiteljske hiše), katere lastnica je bila Marija,¹⁰⁸ Josipina pa je ob 40-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa ustanovila poseben sklad za sirote, vdove in šolsko mladino, ki naj bi bil po ocenah vreden okoli 33.000 gld. Vsako leto so revnejši učenci iz sklada prejeli obleko, obutev in šolske potrebščine. V zahvalo za to donacijo jo je »radovljiško mesto 1893 odlikovalo s častnim meščanstvom«,¹⁰⁹ leta 1908 pa na Glavnem trgu postavilo še spomenik. Tudi v Radovljici so bili številni mladeniči iz družine njenih staršev Mulej deležni donacij iz že omenjenega »Sklada Martina in Josipine Hočevar za študente«.¹¹⁰

Med ostalimi donacijami rodni Radovljici je zanimiva tudi usoda donacije za gradnjo in vzdrževanje doma za otroke in deklice. Sklad je bil namenjen mladoletnim otrokom brez družin, ki naj bi bili v domu deležni domače nege in vzgoje, ter odraslim dekletom, ki naj bi si tu pridobile znanje o šivanju in ostalih gospodinjskih opravilih. Vodstvo tega zavoda ter vzgoja, nega in pouk za otroke in dekleta naj bi bilo zaupano šolskim sestram, ustanovitev in nadzor pa radovljiškemu farnemu dekanu Janezu Novaku oz. njegovemu namestniku. Do nedavnega je veljalo, da se je ta denar med 1. svetovno vojno izgubil oz. namenil za vojne obveznice, v kroniki Župnije Radovljica pa je zabeleženo, da je bil denar na koncu porabljen za izgradnjo mostu čez železniško progo.¹¹¹

O tem, kako se je v Radovljici gradil vodovod, nimamo na razpolago prav veliko arhivskih virov niti ne kakšne pomembnejše objave. Leta 1900 so po poročanju *Gorenjca* v Radovljici našli 22 vodnjakov in 8 studencev in vse do leta 1906 zaskrbljeno ugotavljali, »da je večina vodnjakov zaprtih ... in je povsod suša v njih!«¹¹² Tako lahko razumemo tudi opozorila okoliških županstev k varčevanju z vodo, ki so bila v obliki tablic nameščena na pročeljih nekaterih hiš. Eden izmed naštetih starih lesenih vodnjakov, ki so ga podrli ob gradnji javnega vodovoda, je stal tudi na radovljiškem Glavnem trgu (današnji Linhartov trg). Spomin nanj se je ohranil na nekaterih starih raz-

¹⁰¹ Černelič Krošelj, *Iz zapuščine*.

¹⁰² O njih smo uspeli v Arhivu Republike Slovenije v fondu 437, Hranilnica Dravske banovine, v škatli 14 pridobiti nekaj podatkov, iz katerih smo skušali poročati o izpolnjevanju Josipine volje na tem področju. Omenjeni fond, katere del je tudi Kranjska hranilnica (1845–1931), v škatli 14 hrani sedem map, ki vsebujejo podatke o Josipini in Martinu Hočevarju oziroma predvsem o njunih štipendijah. Černelič Krošelj, *Iz zapuščine*.

¹⁰³ Imena in postopki so objavljeni v Černelič Krošelj, *Iz zapuščine*, str. 44–51.

¹⁰⁴ Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 115.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ Prav tam.

¹⁰⁷ *Martin in Josipina Hočevar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 21.

¹⁰⁸ ARS, AS 38, Deželni zbor in odbor III, šk. 160.

¹⁰⁹ Černelič Krošelj, *Šolstvo in mesto Krško*, str. 86 in op. 16.

¹¹⁰ Prim: Černelič Krošelj, *Iz zapuščine*, str. 45, in *Martin in Josipina Hočevar: Poročna pogodba in dve oporoki*, str. 29.

¹¹¹ *Kronika župnije Radovljica*. Kopijo hrani Mestni muzej Radovljica.

¹¹² *Gorenjec*, 4. 3. 1906, str. 2.

glednicah, ob rekonstrukciji Linhartovega trga 2002 pa so njegove ostanke uredili za ogled.

O tem, kako so se Radovljčani in okoličani pripravljali na izgradnjo prvega javnega vodovoda, je leta 1906 natančno in ažurno pisal časopis *Gorenjec*. Nujnost izgradnje vodovoda v času, ko je v večini mest na Kranjskem potekal pospešen proces modernizacije in urbanizacije, so domačini argumentirali s potrebo po zagotovitvi vode za razvoj živinoreje, zdravi pitni vodi in izgradnji modernega kopaljšča za privabljanje letoviščarjev (turistov), zagotavljanju čistoče in higijene v novih udobnih stanovanjih za uradnike, izgradnji hidrantov, ki naj bi povečali požarno varnost, in izgradnji kanalizacije.

Vodovod naj bi Radovljčani napeljali iz *Rudolfovega studenca nad Begunjami* proti Radovljici in Lescam. Osnutek za graditev vodovoda je sestavil Deželni odbor za graditev vodovoda za Radovljico in okolico. Po poročilih v *Gorenjcu* je bil celoten projekt ocenjen na 169 000 K. Država naj bi od tega prispevala 67 600 K, dežela Kranjska pa 42 250 K. Ostali znesek v višini 59 150 K se razdeli na vse tri občine. Od tega zneska je bila Radovljica dolžna zagotoviti 32 088 K, tako da sta morali občini Begunje in Lesce skupaj prispevati še 27 062 K. Gospa Josipina Hočevvar iz Krškega, tedaj že radovljiška častna meščanka, je darovala za stroške radovljiškega vodovoda 4000 K. Posojilo za zgradbo vodovoda so vzeli pri radovljiški mestni hranilnici.¹¹³

Gorenjec nazadnje zaneseno omenja veliko vlogo radovljiškega župana pri vsej zadevi: »Naš vodovod izborno deluje. Vsi Radovljčani so sedaj nekako zadovoljni, da je mesto dobilo tako hitro vodovod. Posebno se ta zadovoljnost javno čuti, ko je bilo brati, da je ministrstvo tako zadržnilo svoj mošnjček, da ne pade niti belič iz njega za kranjske vodovode. In če bi naš župan dr. J. Vilfan ne storil za Radovljico nič drugega, kakor le to, da nam je pridobil vodovod, je vreden, da se mu izklesše spominsko ploščo na vodovodni spomenik, ki stoji na trgu.«¹¹⁴ Omenjeni »vodovodni« spomenik je bil postavljen na nekdanjem Glavnem oz. današnjem Linhartovem trgu v Radovljici, neposredno ob lokaciji, kjer je nekoč stal mestni vodnjak. Gre za kamniti vodnjak, ki so ga radovljiški meščani leta 1908¹¹⁵ postavili v zahvalo rojakinji Josipini Mulej, poročeni Hočevvar, ki jim je pomagala pri izgradnji vodovoda in ustanovila šolski sklad za podporo radovljiškim šolarjem. Zato je zgrajen iz dveh delov: iz podstavka, ki je okrašen s secesijsko obarvanimi rastlinskimi motivi in s skalovjem (ki simbolično spreminjajo vodnjak v izvir vode in ga tako povezujejo z naravo),¹¹⁶ z dvema koritoma, v katera teče voda iz pipe, in iz

kipa dečka – šolarja, ki v eni roki drži knjigo, z drugo pa podpira reliefni medaljon s podobo Josipine, pod njim pa je zlat napis:

PLEMENITI DOBROTNICI GOSPEJ
JOSIPINI HOČEVARJEVI
V HVALEŽEN SPOMIN POKLONILO
NJE ROJSTNO MESTO RADOVLJICA.

Avtorja spomenika sta kamnosek, podobar in c. kr. konservator Janez Vurnik ml. (1849–1911) in njegov pomočnik ter kasneje naslednik delavnice¹¹⁷ kipar Jožef Pavlin (1875–1914). Iz prispevka Jureta Sinobada je zanimiv tudi podatek, da je za model dečka na spomeniku uporabil tedaj dvanajst let starega Karla Grilca iz bližnjih Zapuž.¹¹⁸

Iz virov ali literature ni znano, ali se je ob postavitvi spomenika odvijala kakšna slovesnost in ali se je udeležila tudi Hočevvarjeva. Glede spomenika, ki ga nekateri še vedno zamenjujejo z Linhartovim, je zanimiva tudi misel Alenke Puhar, ki je v enem od svojih člankov zapisala takole: »Josipina Hočevvar je edina ženska, ki ima v Sloveniji spomenik, ali vsaj edina, ki si ga je zaslužila s pametnimi in dobrimi deli, ne pa z mučeniško smrtjo. Radovljica pa edino slovensko mesto, kjer je mogoče na glavnem trgu videti in prebrati, da imajo ženske kaj zasluga za pismenost in kultiviranost te dežele.«¹¹⁹

Sklep – po moji smrti se bo videlo, da sem dobro gospodinjala

Ko sta se v začetku novembra leta 1842 Martin in Josipina Hočevvar kot sveža zakonca priselila v Krško, se zagotovo še nihče od meščanov ni zavedal, da bo njuna prisotnost v veliki meri odločilna za razvoj mesta, njune sledi pa vidne tudi več kot stoletje kasneje. V času 200. obletnice Martinovega rojstva, 100. obletnice Josipinine smrti in 190. obletnice njenega rojstva je njuno življenje in delo z različnimi aktivnostmi in na različne načine ponovno predstavljeno in ovrednoteno.

V Krškem so Josipino Hočevvar, Radovljčanko v Krškem, začeli intenzivneje spoznavati in častiti po letu 2005, čeprav so se je Krčani večkrat in ob različnih priložnostih spomnili vsakih nekaj desetletij. Tako je obširen članek, ki je izšel v *Ilustriranem Slovincu* leta 1928, pisal tudi o velikih dobrotnikih mesta, poleg fotografij drugih pomembnih meščanov je bila objavljena tudi fotografija Martina in Josipine Hočevvar.¹²⁰

Krčani pa so jo bolje spoznali oziroma vzpostavili stik z njenim življenjem in delom predvsem ob odpr-

¹¹³ *Gorenjec*, 19. 1. 1907, str. 3.

¹¹⁴ *Gorenjec*, 16. 10. 1909, str. 3–4.

¹¹⁵ V *Gorenjcu* 5. 9. 1908, št. 36, o tem piše, da je »spomenik dal napraviti vodovodni odsek in občinski svet v spomin dobrotnice J. Hočevvarjeve.«

¹¹⁶ Globočnik, Kamnoseška in podobarska delavnica, str. 70.

¹¹⁷ Prav tam.

¹¹⁸ Sinobad, O dečku in kamnoseku, str. 1–3.

¹¹⁹ Puhar, Buklarija, str. 8.

¹²⁰ *Ilustrirani Slovenec*, VI. 1928, št. 37, str. 293.

Razstava Meščanka Josipina Hočevar: gospodarstvenica, mecenka in dobrotnica v Mestnem muzeju Krško (foto: Nina Sotelsek, 2012).

tju prenovljenega Valvasorjevega kompleksa in hkratnem pričetku delovanja Mestnega muzeja Krško 30. marca 2010, ko so obudili lik Josipine Hočevar v podobi domače ljubiteljske igralka v rekonstruirani obleki s fotografije. S finančno podporo je pod okriljem Javnega sklada za kulturne dejavnosti Republike Slovenije, Območne izpostave Krško, nastal projekt *Prebivalci Valvasorjevega kompleksa*, namenjen predstavljanju štirih najpomembnejših Krčanov iz različnih stoletij. 16. stoletje in obdobje protestantizma predstavljata Adam Bohorič (ok. 1520–1598) in Jurij Dalmatin (ok. 1546–1589), konec 17. stoletja je zaznamoval polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641–1693), velik del 19. stoletja pa Josipina Hočevar. Na odprtju so se srečali *V Valvasorjevem vrtu* in v teh dobrih dveh letih postali prepoznaven del predstavljanja dediščine mesta ter so ob različnih priložnostih in z različnimi besedili nastopili že več kot petdesetkrat. Osebe predstavljajo oziroma interpretirajo ljubiteljski igralci, ki jih je usposabljal režiser in dramaturg Alen Jelen, koordinirala Sonja Levičar, strokovno pa projekt usmerja soavtorica tega prispevka. Oblačilni videz je delo mag. Irene Ine Čebular. V letu 2012 sta bila dodana še dva lika, in sicer Valvasorjeva žena Ana Maksimila in njuna hčerka Regina Konstancija, leta 2013 pa Janez Mencinger.

Za odrsko predstavitev Josipininega življenja so poskrbeli tudi v Radovljici. Leta 2012 je Linhartov oder pod režijo Alenke Bole Vrabec pripravil igro *Josipina Hočevar – dobrotnica. Dramolet v osmih pri-*

zorih. Dramsko besedilo je objavljeno v zborniku.¹²¹

Poleg objav v različnih publikacijah je bila načrtovana tudi postavitve stalne razstave v Mestnem muzeju Krško, kar smo uresničili pod okriljem aktivnosti *Josipininega leta* in predstavili javnosti s slovesnim odprtjem 6. oktobra 2011.¹²² Razstava *Meščanka Josipina Hočevar: gospodarstvenica, mecenka in dobrotnica* je najbolj dostopna in učinkovita predstavitev življenja in dela Josipine Hočevar. Z njo smo poskrbeli, da jo v obeh mestih dobro (bolje) poznamo, jo predstavljamo in dajemo za zgled. Gospa je bila izjemna mecenka in dobrotnica, ki je prepoznala potrebe časa in podpirala dobre projekte ter zahtevala, da so bili kakovostno in pravočasno izvedeni. Ni bila revolucionarka, ni se borila za pravice žensk, ni bila pisateljica ali slikarka, delovala je bolj na »moških« področjih, a vendar je pustila številne sledi. Tako je prav, da ima svoje mesto ne samo v preteklosti obeh mest, ampak tudi v pregledu razvoja naše države, ki so ga usmerjale in sooblikovale tudi izjemne ženske 19. stoletja, ki jih zagotovo ne smemo pozabiti v 21. stoletju.

¹²¹ *Josipina Hočevar – Radovljica v Krškem*, str. 127–140.

¹²² Černelič Krošelj in Porenta, *Kronologija javnih programov*, str. 141–170.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

AS 38, Deželni zbor in odbor III/44, šk. 160.

AS 437, Hranilnica Dravske banovine, Kranjska hranilnica (1845—1931), šk. 14.

AS 817, Mulley-Dolschein-Obreza, rodbine, 1683–1913.

Dokumentacija Muzejev radovljiške občine – Mestnega muzeja Radovljica

Kronika Župnije Radovljica, kopija.

Domoznanski oddelek Valvasorjeve knjižnice Krško
Tipkopis – mapa Martin Hočevnar.

Kulturni dom Krško – Mestni muzej Krško

Kronika Župnije Krško, 1. del, kopija.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana:

Poročna matična knjiga Župnije sv. Petra v Radovljici 1817–1861.

Status animarum 1820–1890, Radovljica (Mesto in Predmesto), fasc. 3.

Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Radovljice za kulturni in zgodovinski spomenik. *Uradni vestnik Gorenjske*, št. 11/87.

Okrajno sodišče Krško

Zemljiška knjiga Krško, parcelna številka 2876/3-ID4515464, katastrska občina Krško.

Okrajno sodišče Radovljica

Zemljiška knjiga Radovljica, vložna številka 609, parcelna številka 58, katastrska občina Radovljica.

Osnovna šola Jurija Dalmatina Krško

Kronika štirirazredne deške meščanske šole v Krškem 1918–1945.

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

Okrajno sodišče Krško 1898–1941, Zapuščinski spis Jozefine Hočevnar: šk. 20, A70/11.

ZAL, NME – Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Novo mesto

NME 17, t. e. 48, Serija testamenti 1854–1897, št. 211.

Župnijski urad Vrhnika

Družinska pola Karla Muleja.

Župnijski arhiv Župnije Krško.

ČASOPISNI VIRI

Dolenjske novice, 1885–1919.

Gorenjec, 1900–1909.

Ilustrirani Slovenec, 1928.

Slovenec, 1911. Hrani Slovanska knjižnica. Digitalna oblika: www.dlib.si.

LITERATURA

100 let Pedagoškega društva v Krškem 1986. *Naš glas*, 7, 1986, št. 7, str. 5.

50 let meščanske šole v Krškem. Letno poročilo državne deške meščanske šole. Izdano ob njeni petdesetletnici koncem šolskega leta 1926./27. Natisnila brata Rumperta v Krškem.

Avguštin, Cene in Tita Porenta in Verena Štekar-Vidic: *Radovljica, naše mesto skozi stoletja = Radovljica, our old town through the centuries*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2008.

Avguštin, Cene: *Radovljica*. Maribor: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1983 (Zbirka vodnikov kulturni in naravni spomeniki Slovenije; št. 45).

Bole Vrabec, Alenka: Josipina Hočevnar (1824–1911): podjetnica, dobrotnica in mecenka, ki je omogočala šolanje in zdravljenje, pitno vodo in zavetje. *Pozabljena polovica: Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (ur. Alenka Šelih s sodelavkami). Ljubljana: Tuma: SAZU, 2007, str. 35–38.

Brenčič, Polona, in Silvo Mavsar in Ljudmila Šriber: *Krško; stoletje na razglednicah*. Krško: Zavod Neviodunum, 2003.

Brenčič, Polona: Ivan Lapajne: Krško in Krčani. *Josipina Hočevnar – Radovljčanka v Krškem. Zbornik prispevkov in predstavitev Josipininega leta (7. oktober 2010–7. oktober 2011)* (ur. Tita Porenta in Alenka Černelič Krošelj). Radovljica: Muzeji radovljiške občine in Krško: Kulturni dom Krško, 2012, str. 99–110.

Černelič Krošelj, Alenka, in Tita Porenta: Kronologija javnih programov Josipininega leta. *Josipina Hočevnar – Radovljčanka v Krškem. Zbornik prispevkov in predstavitev Josipininega leta (7. oktober 2010–7. oktober 2011)* (ur. Tita Porenta in Alenka Černelič Krošelj). Radovljica: Muzeji radovljiške občine in Krško: Kulturni dom Krško, 2012, str. 141–170.

Černelič Krošelj, Alenka: *Iz zapuščine Josipine Hočevnar: gospodarstvo in stipendijski skladi*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2006.

Černelič Krošelj, Alenka: Josipina Hočevnar, prelom stoletja, gradnja nove župnijske cerkve: zgodba o povezovanju in življenju dveh bregov, zgodba o Videmčanih in Krčanih. *Med najlepše kraje slovenskega Štajerja šteje se Župnija Videm: zbornik ob 850-letnici prve pisne omembe pražupnije Videm ob Savi* (ur. Alenka Černelič Krošelj, Mitja Markovič). Videm, Krško: Župnija sv. Ruperta, Krško:

- Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2007, str. 173–210.
- Černelič Krošelj, Alenka: *Projekt izrabe (aplikacije) zgradb kulturnozgodovinske vrednosti v občini Krško*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2003.
- Černelič Krošelj, Alenka: *Šolstvo in mesto Krško konec 19. stoletja in na začetku 20. stoletja*. Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško, 2005.
- Devet in dvajseto letno poročilo državne meščanske šole Martina Hočevarja v Krškem za šolsko leto 1937–38*. Krško, ravnateljstvo državne meščanske šole Martina Hočevarja v Krškem, 1938.
- Dvajsetosmo letno poročilo državne meščanske šole Martina Hočevarja v Krškem za šolsko leto 1936–37*. Izdano ob šestdesetletnici zavoda. Krško, ravnateljstvo državne meščanske šole Martina Hočevarja v Krškem, 1937.
- Dvajsetpeto letno poročilo državne deške meščanske šole v Krškem za šolsko leto 1933–34*. Krško: ravnateljstvo državne deške meščanske šole v Krškem, 1934.
- Dvajsetosmo letno poročilo državne meščanske šole Martina Hočevarja v Krškem za šolsko leto 1935–36*. Krško: ravnateljstvo državne meščanske šole Martina Hočevarja v Krškem, 1936.
- Gartner Lenac, Nadja: *Radovljiške družine v 19. stoletju*. Radovljica Mesto. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2013 (Naše mesto in ljudje; VI. zvezek).
- Gartner Lenac, Nadja: *Rodbina Mulej, Josipina Hočevar – Radovljčanka v Krškem. Zbornik prispevkov in predstavitev Josipininega leta (7. oktober 2010–7. oktober 2011)* (ur. Alenka Černelič Krošelj in Tita Porenta). Radovljica: Muzeji radovljiške občine in Krško: Kulturni dom Krško, 2012, str. 37–48.
- Globočnik, Damir: Kamnoseška in podobarska delavnica Janeza Vurnika st. in Janeza Vurnika ml. v Radovljici. *Radovljiški zbornik 1992* (ur. Jože Dežman). Radovljica: Skupščina Občine Radovljica 1992, str. 60–73.
- Glonar, Joža: Martin Hočevar. *Slovenski biografski leksikon I*, str. 327.
- Granda, Stane: Hočevarjeva smrt je za vso Dolenjsko imenitna dogodba. *Slovenska kronika XIX. stoletja 1884–1899* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2003, str. 51–52.
- Granda, Stane: Martin Hočevar. *Enciklopedija Slovenije, Hac-Kare, št. 4* (ur. Marjan Javornik). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 36.
- Jarc, Janko: Novo mesto med 1850 in 1900. *Jarčev zbornik: razprave in portreti* (ur. Janko Jarc, Nataša Petrov). Novo mesto: Dolenjska založba, 1993, str. 47–104.
- Lapajne, Ivan: *Krško in Krčani. Zgodovinske in spominke črtice*. Spisal Ivan Lapajne, meščanske šole ravnatelj. S podobami okrasil Srečko Magolič. Založil »Odbor za olepšanje mesta« v Krškem, 1894.
- Letno poročilo četverorazredne ljudske šole v Krškem za šolsko leto 1885/6*. V Krškem: Krajni šolski svet, 1886.
- Letno poročilo trirazredne deške meščanske šole in ž njo združenega enoletnega učnega tečaja (četrtga razreda) v Krškem*. (Jahresbericht der Dreiklassigen Knaben – Bürgerschule und des mit derselben verbundenen einjährigen Lehrkurses (vierte Klasse) in Gurkfeld). Krško, 1912.
- Martin in Josipina Hočevar: poročna pogodba in dve oporoki* (ur. Alenka Černelič Krošelj). Krško: Kulturni dom Krško, enota Mestni muzej Krško, 2011.
- Pavlič, Slavica: Pregled razvoja šolstva do leta 1941. *Zbornik za historiju školstva i prosvjete 1* (ur. Dragutin Franković). Zagreb, 1964.
- Puhar, Alenka: Buklarija Alenke Puhar. *Delo, Književni listi*, 17. 3. 2008, str. 8.
- Radovljiški zbornik 1992* (ur. Jože Dežman). Radovljica: Skupščina občine Radovljica, 1992.
- Radovljiški zbornik 1995* (ur. Jure Sinobad). Radovljica: Občina Radovljica, 1995.
- Sinobad, Jure: *Dežela, kulturnozgodovinski oris Radovljiške ravnine*. Radovljica: samozaložba, 1999.
- Sinobad, Jure: O dečku in kamnoseku: Prispevek k zgodovini spomenika Josipini Hočevarjevi v Radovljici. *Linhartovi listi*, 2, 2003, št. 5, str. 1–3.
- Slovenke v dobi moderne* (ur. Mateja Tominšek Prelovšek, Božidar Jezernik, Jože Hudales). Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2012.
- Sterle, Ivan: *Kronika starega Krškega in njegovih meščanov (503 let)*. Tipkopis, 1980.
- Šribar, Ljudmila: Martin in Josipina Hočevar, Krško se (jih) spominja. *Posavski obzornik*, 2001, št. 42, str. 22–23.
- Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*. Ljubljana: c. kr. deželni šolski svet za Kranjsko, 1895.

S U M M A R Y

»After I die people will see that I was a good housekeeper...«. The legacy of Josipina Hočevar, née Mulej, (1824–1911) in Radovljica and Krško

Josipina Hočevar, née Mulej (1824, Radovljica–1911, Krško), was a woman of the 19th century whose work and social views left a mark on many fields and areas. She was born in Radovljica, spent her youth in Stražišče near Kranj and in 1842, barely eighteen, married an entrepreneur Martin Hočevar (1810, Velike Lašče–1886, Krško). The couple made their home in Krško. Together they built a solid busi-

ness, which enabled them to become benefactors and patrons soon after 1860. After her husband's death in 1886, Josipina continued their joint work and further increased the value of the inherited property. Thus, she herself left an extensive will in 1911 in which she exhaustively defined her heirs as well as the intended purpose and stewardship of her many bequests.

The attention to and interest in the research on the life and work of Josipina Hočevar were in 2004 encouraged by the wills of Martin and Josipina Hočevar from 1886 and 1911, respectively, the book *Krško in Krčani* [*Krško and its Inhabitants*] from 1894, the beginning of the research on Krško's local, especially school history, and the restoration of Valvasor's complex with planned contents therein. After Alenka Černelič Krošelj conducted a thorough research at Valvasor's Research Centre (*Šolstvo in mesto Krško konec 19. stoletja in na začetku 20. stoletja* [*Education and the City of Krško at the end of the 19th Century and the early 20th Century*] in 2005 and *Iz zapuščine Josipine Hočevar: gospodarstvo in študentski skladi* [*From the Legacy of Josipina Hočevar: Economy and Scholarship Funds*] in 2006) and following the establishment of the Krško Town Museum, the Radovljica City Museum joint the research efforts with its studies of

Hočevar's legacy in Radovljica. The research on the local history of Radovljica, Krško and other places in Josipina's time produced most results precisely during the so-called *Josipina's year*, when a series of events, projects and exhibitions took place in Radovljica and Krško on the 100th anniversary of the death of the famous honorary citizen of both cities in Posavje between 7 October 2010 and 7 October 2011. The said events appear in the miscellany *Josipina Hočevar – Radovljčanka v Krškem* (published by the Museums of the Municipality of Radovljica and the Cultural Centre Krško, 2012). During the *Josipina's year*, the work of Josipina Hočevar in the fields of investing in economic, ecclesiastical and communal infrastructure, school and charity for poor children and youth was integrated into the Slovenian milieu and ensured the recognisability of her work and heritage to a broader Slovenian public.

Summing up some of the details from the life of an outstanding female economist, patroness and benefactor, as have been discovered and studied during the research process and revived in public programmes of the Radovljica and Krško city museums over the last decade, the paper is dedicated to the 190th anniversary of the birth of Josipina Hočevar.